HADİS EDEBİYATI

Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) tebliğ ettiği vahyi açıklama görev ve yetkisinden[1] kaynaklanmaktadır. Peygamber beyanının yazılı metinleri ve bu metinler üzerindeki ilmî mesailer Hadis edebiyatını meydana getirmektedir.

"Kitâbetü'l-hadis", "Kitâbetü'l-ilm" ve "Takyîdü'l-ilm" deyimleriyle anlatılmakta olan hadislerin yazı ile tesbiti konusu, başlangıç açısından ezber safhasını takip etmekle beraber, elde mevcut birbirine zıt hadisler dolayısıyla ilk günden beri münakaşa konusu olmuştur. Söz konusu birbirine zıt hadisleri ve bu konuyla alakalı açıklamaları Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan hocamızın *Hadis Edebiyatı* (s. 30-36) adlı eserine havale ediyoruz.

Resûlullah'ın (s.a.) sözlerinin yazıya geçirilmesiyle ortaya çıkan sahifeler hadis edebiyatının ilk yazılı örneğini teşkil etmiştir. Zamanla hadislerin tedvini, ardından da çeşitli metotlarla tasnifi suretiyle çok sayıda hadis kitabı görülmeye başlanmıştır. Bu hadis kitapları, genellikle Resûlullah'ın (s.a.) söz ve davranışlarını, dolayısıyla onun İslam'ı anlama ve uygulama tarzını görüp öğrenen sahabenin bu konudaki müşahedelerini ve buna ilaveten sahabe neslinin talebesi olan tabiîlerin dini yorumlarını daha sonraki Müslümanlara aktarmayı hedefleyen birer kaynak olmuştur. Genel kanaate göre bu eserlerin ihtiva ettiği malzemenin nakli *rivayetu'l-hadis* kitaplarını, bunlardaki malzemenin sağlamlık derecesini tespit etmeyi konu alan çalışmalar da *dirâyetu'l-hadis*'le ilgili eserleri meydana getirmiştir.

A. Rivayetu'l-hadis (hadis rivayet) kitapları: Hadislerin Hz. Peygamber (s.a.) devrinden itibaren sözlü ve yazılı olarak tespit edilmesi ve bilahare rivayet edilmesi faaliyeti Müslümanları değişik türde çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Önceleri herhangi bir sistem gözetilmeden hadislerin aynen tespiti en önemli meseleyken sonraki dönemlerde hadis malzemesinden daha kolay faydalanma ve aranan hadislere daha çabuk ulaşma gibi ihtiyaçlar farklı metotlarla kitap telifini zaruri kılmıştır. Önemli bir kısmı günümüze ulaşan bu eserler çeşitli sistemler altında gruplandırılmıştır.

Rivayet'ul-hadis kapsamında tasnif edilmiş kitap türleri şu başlıklar altında sıralanır:

1. Sahifeler: Muhtelif vesilelerle Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yazdırılan mektuplar ve ahitnamelerle bazı sahabeler tarafından kaleme alınan sahifeler, asr-ı saadet devrinin ilk yazılı belgeleridir.

Sahife sahibi oldukları veya kendilerinden yazmak suretiyle hadis alındığı bilinen sahabîlerin sayısı hiç de az değildir. Bu sayının 50 kişiye vardığı bazı kaynaklarda zikredilmiş ve sahabîlerin adları tek tek verilmiştir.[2] Bunların arasında şu isimler bulunmaktadır:

- Ebu Eyyüb el-Ensârî (52/672)
- Ebu Bekir Sıddîk (13/634)
- Ebu Bekre es-Sakafî (51/671)
- Ebu Hureyre (58/677)
- Abdullah b. Abbas (68/687)
- Abdullah b. Amr b. As (63/682) *es-Sahîfetu's-Sâdıka*
- Abdullah b. Mesud (31/651)
- Abdullah b. Ömer (74/693)

[1] Bk. Nahl 16/44
[2] Bk. A'zamî, *Studies in Early Hadith Literature*, Beyrut 1968, s. 34-61

- Aişe (58/677)
- Ali b. Ebu Talib (40/660)
- Enes b. Mâlik (93/711)
- S‘ad b. Ubâde (14/684)
- Muaz b. Cebel
- Semure b. Cündüb (60/679)

Bu sahifelerden hiçbiri müstakil olarak günümüze ulaşabilmiş değildir. Her biri hakkında hadis edebiyatının güvenilir kaynaklarında kayıtlar bulunmaktadır.[3] Bize kadar ulaşabilen en eski hadis eseri Hemmâm b. Münebbih'in sahifesidir (*es-Sahîfetu's-Sahîha*). Hemmâm (v. 132), Ebu Hureyre'nin talebesidir ve bu sahife onun Ebu Hureyre'den dinleyip rivayet ettiği hadislerden oluşmaktadır.[4] Hemmâm'ın Ebu Hureyre'den yazıp rivayet ettiği hadisler Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde kaydedilmiştir. (عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) şeklinde bir giriş yapılarak başlayan ve ardı ardına 137 rivayetin bulunduğu hadisleri Müsned'de görmek mümkündür.[5]

2. Cüzler: Bir sahabînin veya daha sonraki nesilden bir kimsenin rivayet ettiği hadisleri veya belli bir konuya dair rivayetleri ihtiva eden eserler cüz adıyla anılmış ve bu türde birçok kitap telif edilmiştir.

Fevâid ve Vuhdâniyyât (tek ravili hadisler) kitapları ile kırk hadisler, 100 hadis ve 200 hadisten meydana gelen çalışmalar hep cüz olarak kabul edilmiştir.[6]

- Hişâm b. Ammâr'ın (245/859) *Cüz' fîhi 'avâlî ehâdîsi Mâlik* adlı eseri. Mâlik b. Enes'in 'âlî rivayetlerinin bir araya toplanması ile oluşan cüzdür.

- Âcurrî'nin (ö. 360/970), *Kitâbü'r-Rü'ye* adlı eseri. Müellifin ahirette Allah Teâlâ'nın görüleceğine dair bilgiyi paylaştığı eser.

- Buhârî'nin *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât* adlı konulu eseri.

- Buhârî'nin *Kitâbü'l-Kırâeti halfe'l-imâm* adlı konulu eseri. Eserlerin adında "kitâb" kelimesinin bulunması, onların cüz olma özelliğini ortadan kaldırmamaktadır.

3. Kitaplar: Hadislerin tedvini tamamlandıktan sonra bunlar ya konularına veya ravi adlarına göre tasnif edilmeye başlanmıştır. Kütüb-i Sitte gibi konulara göre tasnif edilen eserlerin iman, ilim, edeb gibi bazı bölümleri, ilk devir muhaddislerinden bir kısmı tarafından, bazen de cami' ve sünenlerin musannifleri tarafından birer müstakil eser halinde de kaleme alınmış ve bu çalışmalar genellikle kitab adıyla anılmıştır.

- Abdullah b. Mübarek'in (v.181/797) *Kitabu'z-Zühd'ü* bu türün bir örneğidir.

4. Müsnedler: Müsnedlerin temel özelliği, konularına veya sahih ve zayıf oluşlarına bakılmaksızın hadislerin sahabe adlarına göre sıralanmasıdır.

---

[3] Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 37

[4] Hemmâm'ın sahifesi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 38. Ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde *Hemmâm b. Münebbih ve Rivayetlerinin Değeri* adıyla Sinan Erdim tarafından bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

[5] Bk. Ahmed, *Müsned*, II, 312-319

[6] DİA, VIII, 148

- Ebu Davud et-Tay'alisî'nin (v. 204/819) *Müsned'i*

- Humeydî'nin (219/834) *Müsned'i*

- Ahmed b. Hanbel'in (241) *Müsned'i.* En tanınmış müsned olarak 904 sahabe tarafından rivayet edilen 30.000 hadisin yer aldığı bu eserdir.

- Bakî b. Mahled'in (276/889) *Müsned'i.* 1300'den fazla sahâbînin 30.969 rivayetini bir araya getiren Müsned'inde her sahâbînin hadisleri fıkıh bablarına göre sıralandığı için eser Musannef diye de anılmıştır.

- Bezzâr'ın (292/905) *Müsned'i.*

5. Mu'cemler: Ravi adlarına göre tertip edilen kitap türlerinden biri olan mu'cemlerde rivayetler, 1. ya müsnedler gibi sahabe adına 2. veya mu'cemi tasnif eden muhaddisin hocalarının adına 3. yahut ravilerin şehirlerine, kabilelerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

- Ebu Ya'la el-Mevsılî'nin (307/919) *Mu'cemu'ş-şüyûħ'u.* Ebu Ya'lâ bu eserinde Muhammed adını taşıyanları başa almak suretiyle alfabetik olarak sıraladığı 335 hocasının adından sonra onlardan rivayet ettiği bir, nadiren iki veya üç hadisi zikreder

- Taberânî'nin (360/971) üç Mu'cemi. 1. *el-Mucemu's-sağîr*: 1198 hadis ihtiva etmektedir. 2. *el-Mu'cemu'l-evsat*: Taberânî'nin çok beğendiği, ancak birçok zayıf hadise de yer verdiği eseridir. 3. *el-Mu'cemu'l-kebîr:* Taberânî'nin mu'cemlerinin en muhtevalısı, aşere-i mübeşşereden başlamak üzere adları alfabetik olarak sıralanan ashabın 25.000 kadar rivayetini ihtiva etmektedir.

6. Musannefler: II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren konularına göre ve terceme denen bab başlıkları altında tasnif edilen kitaplar, daha sonra bir kısmı cami' veya sünen gibi adlarla anılsa bile yaklaşık aynı tasnif sistemine sahip oldukları için musannef adını almıştır. '**Muvatta**' olarak da adlandırılan bu eserleri, fıkıh bablarına göre tertip edilen diğer kitap türlerinden ayıran en belirgin özellik, bunların merfu hadislerin yanı sıra pek çok mevkuf ve maktu haberi de ihtiva etmesidir.

İlk musannefleri, Hammad b. Seleme (167/784) ile Veki' b. Cerrah'ın (197/813) tasnif ettikleri belirtilir. İlk musanniflerden oldukları belirtilen Şu'be b. Haccâc, Leys b. Sa'd, İsmâil b. Ayyâş ve Süfyân b. Uyeyne'nin de musannef yazdıkları kaynaklarda belirtilmektedir.

- Abdurrezzak b. Hemmâm'ın (211/827) *Musannef'i.* Kitap 21.033 hadis ihtiva etmektedir. Abdürrezzâk, hocası Ma'mer b. Râşid'in eserini tamamlamak üzere el-Musannef'i kaleme aldığını ileri sürmektedir.

- İbn Ebi Şeybe'nin (235/849) *Musannefi*

7. Cami'ler: Hadislerde ele alınan bütün meseleleri kapsadığı düşünülen, başlıca sekiz ana konuyu ihtiva eden ve genellikle bablara göre düzenlenen bir tasnif türüdür. Bu konular şunlardır: 1. İman ve akaid; 2. ibadet ve muâmelât (ahkâm); 3. ahlâk ve nefis terbiyesi (rikak); 4. yeme, içme ve yolculuk âdâbı; 5. tefsir, tarih ve siyer; 6. oturup kalkma âdâbı (şemâil); 7. fiten ve melâhim; 8. peygamberlerin ve ashabın menkıbeleri.

- Ma‘mer b. Râşid’in (153/770) *Kitabu’l-Cami’i*. el-Câmi’i rivayet eden talebesi Abdürrezzâk es-San‘ânî eseri el-Musannef adlı kitabının sonuna eklemiştir

- Buhârî’nin (256/870) *Camiu’-sahih’i*

- Müslim'in (261/875) *Sahih’i*

- Tirmizî’nin (279/892) *Cami’i*

8. Sünenler ve **Ahkâm Kitapları**: Ahkâma dair hadisleri fıkıh kitaplarındaki sıraya göre derleyen sünenler genellikle III. (IX.) yüzyıldan itibaren kaleme alınmıştır.

- Ebu Davud es-Sicistânî’nin (275/889) *Sünen’i*

- Nesâî’nin (303/915) *Sünen’i (el-Mücteba*)

- İbn Mâce’nin (273/886) *Sünen’i*

- Dârimî’nin (255/868) *Sünen’i*

- Dârekutnî’nin (385/995) *Sünen’i*

- Beyhakî’nin (458/1066) *Sünenü’l-Kübrâ’sı*

Erken devirlerden itibaren sünenlerden ayrı olarak ahkâm hadislerini yine sünen tertibinde bir araya getirmek üzere eserler de kaleme alınmıştır.

9. Müstedrekler: Sahih hadisleri derleyen bazı muhaddislerin kitaplarını kaleme alırken gözettikleri şartlara uyduğu halde görmedikleri veya başka sebeplerle kitaplarına almadıkları hadisler daha sonraki hadis âlimleri tarafından bir araya getirilmiştir. Bu tür eserlere ‘ilave ve zeyil’ anlamında *müstedrek* adı verilmiştir. Müstedrek çalışmaları daha çok Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim üzerinde yapılmıştır.

- Hâkim’in (405/1014) *Müstedrek ala’s-sahîhayn’ı*. Bu türün en meşhur çalışması olan eserde Hâkim en-Nîsâbûrî, sahîhayn’de yer almamakla birlikte ikisinin ya da ikisinden birinin şartlarına uyan sahih hadisleri toplamaya çalışmıştır.

- Dârekutnî’nin (385/995) *el-İlzâmât ‘ale’s-Sahîhayn (‘alâ Sahîhayi’l-Buhârî ve Müslim*). Dârekutnî, Buhârî ve Müslim’in şartlarına uyduğu halde Sahîhayn’de yer almayan yetmiş hadisi bu çalışmasında bir araya getirmiştir. Eser Sahîhayn’in telif yönteminden farklı olarak müsned tertibindedir.

10. Müstahrecler: Bir hadis kitabındaki rivayetleri daha farklı isnadlarla toplayan hadis kitabı türüdür. Meşhur bir hadis kitabındaki hadisleri çeşitli bakımlardan güçlendirmek amacıyla kaleme alınan eserlerdir. Müstahrecler daha çok Sahihayn veya bunlardan biri üzerine yazılmıştır.

- İsmâilî’nin (371/982) Buhârî üzerine *Müstahrec’i*

- Burkânî’nin (?) Buhârî üzerine *Müstahrec’i*

- Ebu Nuaym'ın (430/1038) *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*. Müslim üzerine yapılan Müstahrec.

- Ebu Ali'nin *Muhtasarü'l-ahkâm (Müstahrecü't-Tûsî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*)

11. Kırk Hadisler: Kırk hadis ezberlemeye teşvik eden zayıf bir hadisin de[7] etkisiyle erken devirlerden itibaren *erbaûn* adıyla anılan 'kırk hadis' kitaplarının yazılmasına başlanmıştır. Tanınmış âlimler, akaid, ibadet, ahkâm, ahlak, cihad vb. konularda 'kırk hadis' kitapları kaleme almışlardır.

- Abdullah b. Mübârek'in (181/797) *Erbeûn'u*

- Âcurrî'nin *Kitâbü'l-Erba'îne hadîsen* adlı eseri.

- Nevevî'in (676/1277) *Erbeûn'u*. İbnü's-Salâh'ın, fıkhın ana kaidelerinin esasını teşkil eden hadislerden yirmi altısını derleyerek kaleme aldığı *el-Ehâdîsü'l-külliyye elletî 'aleyhâ medârü'd-dîn* adlı eserine Nevevî'nin on altı hadis ekleyerek kırk iki hadisten meydana getirdiği *el-Erba'ûn*'u benzerleriyle kıyaslanmayacak derecede şöhrete kavuşmuştur. Eseri İbn Dakîkul'îd, Teftâzânî, İbn Receb el-Hanbelî, İbnü'l-Mülakkın, Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa, Zekeriyyâ el-Ensârî, İbnü'l-Irâkî, Kemalpaşazâde, İbn Hacer el-Heytemî, Muslihuddin Mehmed Lârî, Ali el-Kârî, Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, İsmâil Hakkı Bursevî ve İbn Sûde gibi âlimler şerhetmiştir. [8]

12. Etraf Kitapları: IV. (X.) yüzyıldan itibaren, genellikle hadis kitaplarındaki rivayetlere kolayca ulaşabilmek ve bir hadisin çeşitli rivayetlerini bir arada görebilmek amacıyla kaleme alınan kitaplardır. Etraf Kitaplarında rivayetlerin baş tarafından bir kısmı zikredilmiş veya hadis metinlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

- Wensinck'in (1882–1939) başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi* (Concordance et indices de ta tradition musulmane) adlı eser bu türün en tanınmış örneğidir.

- Halef el-Vâsıtî'nin (401/1010) *Etrâfü's-Sahîhayn'i*. Daha sonra aynı konuda kitap yazanların çoğu bu eserin genel planını benimsemiştir.

- Ebû Hacir Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl'un, *Mevsû'atü etrâti'l-hadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerif*'i. Hadis, siyer, fıkıh, ilel, hadis ricâli, mevzû hadis ve tefsirle ilgili 150 kitabın taranmasıyla meydana getirilen bu çalışmada hadisin baş tarafından veya herhangi bir yerinden en az bir kelime alınmakta, ardından da hadisin geçtiği kaynaklar zikredilmektedir. Eser on bir cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1989)

13. Tahric Kitapları: Tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf ve hadis kitaplarının bir kısmında geçen, fakat kaynağı gösterilmeyen rivayetlerin sağlamlık derecesini tespit etmek ve bazı rivayetlerin kime ait olduğunu belirtmek amacıyla yapılan çalışmalara tahric adı verilmektedir. Önemli bazı eserler üzerine yapılan tahric çalışmaları arasında,

- Beyhakî'nin *Tahrîcü ehâdîsi'l-Ümm'ü*

---

[7] "Ümmetimin dinî işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir" (İbn Abdülber en-Nemerî, I, 192-199; Münâvî, VI, 119)
[8] DİA, XXV, 468

- Merğinânî'nin *el-Hidâye*'si üzerine Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî'nin *Nasbu'r-râye*'si

- Gazzâlî'nin (505/1111) *İhyau ulumi'd-din*'i üzerine Irâkî'nin (806/1403) yazdığı el-*Muğni an hamli'l-esfâr*'ı zikredilebilir. Irâkî, bu çalışmasında çok sayıda zayıf ve mevzu hadis tespit etmiştir.

14. Zevaid Kitapları: Bir veya birkaç eserin Kütüb-i Sitte gibi ana hadis kitaplarından fazla veya farklı olarak ihtiva ettiği hadisleri *zevaid* adıyla konularına göre sıralayarak bir araya getirme çalışmaları VIII. (XIV.) yüzyılda başlamıştır. Zevaid kitapları, ulaşılması kolay olmayan birçok hadis kitabındaki rivayetlere daha kısa zamanda ulaştırması bakımından faydalı çalışmalardır. Böylece herhangi bir konuda hadis arayan bir kişi onlarca esere başvurmak yerine önce Kütüb-i Sitte'ye, daha sonra zevâidlere bakmak suretiyle aradığı hadislere rahatça ulaşabilir.

- Heysemî'nin (807/1404) *Mecmeu'z-zevâid*'i. Nûreddin el-Heysemî zevâid türünün en meşhur simasıdır. Heysemî'nin ilk zevâid çalışması, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bulunduğu halde Kütüb-i Sitte'de yer almayan hadisleri tesbit ettiği *Gâyetü'l-maksad fî zevâidi'l-Müsned*'dir

- İbn Hacer'in (852/1448) *Metâlibu'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye*'si. Eserde Ebu Davud et-Tayâlisî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Müsedded b. Müserhed, İbn Ebi Şeybe, İshak b. Râhûye, İbn Ebi Ömer, Ahmed b. Menî', Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebi Üsâme ve Ebu Ya'lâ el-Mevsılî'nin müsnedlerinin Kütüb-i Sitte'den ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inden fazla olan hadisleri tesbit edilmiştir. Eserin 1998 Riyad baskısı 19 ciltten oluşmaktadır. Son cildi kitabın fihristi olarak hazırlanmıştır.

15. Fevaid Kitapları: Bir âlimin veya çeşitli âlimlerin ferd ve garib rivayetlerini bir araya getiren kitap türü. Bir hadis birçok sağlam senedle nakledilse bile onun bir başka zayıf tarikle rivayet edilmesi bazı muhaddislerin ilgisini çekmiş ve bu tür rivayetler çoğu küçük hacimli olan fevâidlerde bir araya getirilmiştir.[9] Fevaid çalışmaları; Ali b. Ca'd (230/844), Ali b. Hucr (244/858), Abdan el-Ahvezî (306/918) gibi hadis hafızları tarafından erken bir devirde başlatılmıştır.

- Ebu Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katıî'nin *Elf dînâr* adıyla tanınan *el-Fevâidü'l-müntekât ve'l-efrâdü'l-ğarâibü'l-hisân*'ı

- Temmâm er-Râzî'nin muhtelif hocalara ait 395 hadisi derlediği *Fevâid'i*.

16. Emâlîler: Hadis hafızlarının bilhassa salı ve cuma günleri genellikle mescitlerde hadis imla ettikleri sırada talebelerinin kaydettiği hadislerden meydana gelen *emâlî*ler diğer ilimlerdeki benzerleriyle kıyaslanamayacak kadar çoktur.

- Leys b. Sa'd'ın (175/791) *Meclis min fevâid*'i bilinen en eski emâlîlerdendir.

- Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmilî'nin, konuları arasında ilgi bulunmayan 533 hadisten meydana gelmiş *el-Emâlî*'si.

- Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün (485/1092) hadis ilmindeki üstün yeri ve hadise dair iki emâlîsi zikredilebilir

[9] DİA, XII, 500-501

17. Şemâil Kitapları: Hz. Peygamber'in (s.a.) fiziki ve ahlakî özellikleri, ibadet ve yaşayışı, giyim ve kuşam tarzı anlamına gelen *şemâil*, cami' türü hadis kitaplarını meydana getiren sekiz ana konudan biri olması yanında, Resûlullah'ın (s.a.) sözü edilen sıfatlarına dair hadis kitaplarında geçen rivayetleri derleyen eserlerin de adı olmuştur.

- Bilindiği kadarıyla şemâile dair ilk yazılan ve tertibinden dolayı çok rağbet gören eser, Tirmizî'nin (279/892) 400 kadar rivayeti ihtiva eden *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye* adlı kitabıdır.

- Ferrâ el-Begavî'nin *el-Envâr fî şemâili'n-nebiyyi'l-muhtâr*'ı (İrşâdü'l-envâr). Eserde Resûl-i Ekrem'in ve soyunun üstünlüğü, özellikleri, vahyin başlangıcı, Resûlullah'ın müşriklerin eziyetlerine katlanması, peygamberliğinin alâmetleri, mi'racı, ileride olacak şeylere dair verdiği bilgilerin gerçekleşmesi, isimleri, sıfatı, ibadeti, yemesi ve içmesi, vefatı gibi konular 102 başlık altında senedleriyle birlikte 1257 hadisle anlatılmıştır

- Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukuki'l-Mustafa*'sı. Klasik şemâillerden farklı bir muhtevaya sahip olan ve bazı şemâil kitaplarına kaynaklık eden eser İslâm dünyasında büyük itibar görmüş, birçok neşri, şerhi, ihtisarı yapılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir

B. Dirayetu'l-hadis (hadis değerlendirme) kitapları: Hadislerin sadece nakledilmesini konu alan rivayetu'l-hadis ilmine nazaran daha kapsamlı olan dirayetu'l-hadis ilminde hadislerin isnadıyla birlikte kısmen metinleri de ele alındığı bu tür eserler daha zengin bir çeşitlilik gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisleri yanında ashab ve tabiînin söz ve fetvalarının sahih, hasen ve zayıf ölçülerinden hangisine girdiğini belirlemek, bu sözlerin nasıl alınıp rivayet edildiğini tespit etmek kadar ravilerinin ne ölçüde güvenilir ve rivayet ehliyetine sahip olduğunu bilmeye de bağlıdır. Bu sebeple ravilerin güvenilirliğini tespite yarayan ricalu'l-hadisin en önemli dalı olan cerh ve ta'dil ilmi yanında hadislerin metinlerini değişik yönlerden inceleyen nasih-mensuh, muhtelefu'l-hadis, garibu'l-hadis, ilelu'l-hadis gibi disiplinleri tanımak, hepsinden önce de usul-i hadisin terimlerini ve kurallarını öğrenmek gerekir.

1. Usul-i hadis: Dirayetu'l-hadisin esasını teşkil eden ve 'mustalahu'l-hadis, ulumu'l-hadis' gibi adlarla da anılan usul-i hadise ait ilk bilgiler, birer kaide olarak müstakil kitaplarda ele alınmadan önce İmam Şafii'nin (204/820) er-Risâle'sinde, Müslim'in Sahih'inin mukaddimesinde ve Buhârî'nin tarih kitapları ile cerh ve ta'dile ait eserlerde bulunmaktaydı.

- Râmehürmüzî'nin (360/971) *el-Muhaddisu'l-fasıl beyne'r-râvî ve'l-va'î* adlı eseri. IV. (X.) yüzyılın ortalarına kadar tespit edilen bu bilgilerin, bilhassa isnad sistemine ve hadis öğrenim metotlarına dair birikimin, rivayet kitaplarında olduğu gibi senetleriyle toplandığı ilk usul-i hadis kitaplarından biridir. Daha sonra metot ve sistem bilgilerinin senetsiz olarak aktarıldığı usul kitapları devri başlamıştır.

- İbnu's-Salah'ın (643/1245), Ulumu'l-hadis olarak da anılan *Mukaddimetu İbn Salah*'ı. Usul konuları yeni bir tertiple ele alındığı sonraki çalışmaların mihveri olmuştur. Eserde usul bilgileri senetsiz olarak aktarılmıştır.

- Babanzade Ahmed Naim'in (1872–1934) *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*'ne yazdığı geniş kapsamlı mukaddime. Türkçe usul-i hadis kitapları arasında,

- Muhammed Tayyib Okiç'in (1902–1977) *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler* adlı eseri.

2. Ricalu'l-hadis: Hadis tenkidinin başladığı ilk devirlerden itibaren ravileri hadis rivayetindeki ehliyetleri açısından inceleyen ricalu'l-hadis ilmine, esmau'r-rical da denmektedir. Senette yer alan ravilerin kimliğini tanıyabilmek için onların bütün yönleriyle hayatları ve rivayet açısından ne derece güvenilir oldukları (cerh ve ta'dil durumları) araştırılırken öncelikle bu kişileri yakından tanıyan muhaddislerin kendileri hakkındaki görüş ve kanaatleri dikkate alınmıştır. İlk zamanlarda bu bilgiler hocadan talebeye şifahi olarak aktarılırken III. (IX.) yüzyıldan itibaren cerh ve ta'dil kitapları telif edilmiştir.

a. Sahabe: Hadislerin daha sonraki nesillere aktarılmasında birinci derecede etkili olan ve hadis ricalinin ilk tabakasını meydana getiren ashabın hayatıyla ilgili en eski kaynaklardan biri İbn Ebi Asım'ın (287/900) *el-Ahad ve'l-mesânî*'sidir. Özellikle İbn Abdilber *en-Nemerî*'nin (1071/1660) 4225 sahabe hakkında bilgi verdiği *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*'ı büyük ilgi görmüştür. Ashaba dair çalışmaların en kapsamlısı İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1449) mükerrerleriyle birlikte 12.304 biyografiyi içine alan *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*'sidir.

b. Sika raviler: Sadece güvenilir (sika) ravileri bir araya getiren çalışmaların en önemlileri arasında, Ebu'l-Hasan el-İclî'nin (261/875) sika kabul ettiği ravileri tabakalar halinde sıraladığı *Tarihu's-sikât*'ı zikredilebilir.

c. Zayıf Raviler: Zayıflığı bir ölçüde giderilebilen ravilerle ileri derecede zayıf oldukları için rivayetleri delil olma niteliğini kaybeden kimseler hakkında yazılan kitaplar genellikle ed-Duafa veya *ed-Duafa' ve'l-metrukîn* adıyla anılmaktadır. Zehebî'nin bu konuda önemli çalışmaları vardır. Onun bu konudaki en önemli çalışması, güvenilir bile olsa tenkide uğrayanlarla birlikte 11.053 zayıf ve metruk raviyi ihtiva eden *Mîzânu'l-i'tidâl* adlı eseridir.

d. Sika ve zayıf raviler: Rical kitaplarının bir kısmında sika ve zayıf raviler bir arada ele alınmıştır. İbn Sa'd'ın (230/845), sahabe ve tabiîn nesillerinden 4300 kadar kişiyi, yaşadıkları zaman ve mekân unsurlarını ön planda tutarak tanıttığı *et-Tabakâtu'l-kübrâ*'sı bu konudaki eserlerin ilki ve en önemlilerinden biridir. İlk devir muhaddislerinin önemli bir kısmı, hadis ravilerinin biyografilerine dair kitaplarına 'tarih' adını vermişlerdir. Bunlardan İbn Ebu Hâtim'in (327/938), kendisinden önce yaşayan cerh ve ta'dil otoritelerinin hadis ravileri hakkındaki tenkitlerini ve toplam 16.040 biyografiyi ihtiva eden *el-Cerh ve't-ta'dil*'i bu konudaki en önemli eserdir.

e. Belli kitapların ricali: Tanınmış bir veya birkaç hadis kitabının, özellikle de Kütüb-i sitte'nin ravilerini alfabetik olarak kısaca tanıtan rical kitapları da bulunmaktadır. Bu tür eserlerden Sahihayn'ın ricaline dair değişik özelliklere sahip birçok eser telif edilmiştir.

f. Belli memleketlerin ricali: İlk yazılan rical kitaplarında raviler herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmadan genel özellikleriyle ele alındığı halde daha sonra yazılanlarda yaşadıkları bölgelere, güvenilir veya zayıf oluşlarına, lakap ve künyelerine ve daha başka özelliklerine göre incelenmiştir.

3. Esma ve künâ: Genellikle ismiyle tanınan bir ravinin bazı senedlerde yahut kaynaklarda künyesiyle anılması veya künyesiyle bilinen kimsenin ismiyle zikredilmesi ravilerin tanınmasını güçleştirmiştir. Öte yandan bazı isim ve künyelerin birbirine benzemesi de karışıklığa yol açmıştır. Bundan dolayı rivayet zincirinde yer alan şahısların isim ve künyelerini inceleyen eserlere ihtiyaç duyulmuştur. Esma ve künâ kitapları, genel karakterleri itibariyle Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabe dışında biyografisine yer verdikleri kişilerin

rivayetle ilgili durumlarını da inceledikleri için cerh ve ta‘dil türü eserlerin bir devamı sayılmaktadır.

4. Mu’telif ve muhtelif: Adları, lakapları, künyeleri ve nisbeleri yazılış bakımından aynı veya birbirine yakın (mu’telif) okunuşları farklı olan (muhtelif) ravilerin kimliğinin tespit edilmesi rivayetleri değerlendirebilmek için son derece önemlidir. Sellam-Selam, Abbad-Ubad, Abbas-Ayyaş gibi mu’telif ve muhtelif isimlerin birbirine karıştırılmasını önlemek maksadıyla çok sayıda eser yazılmıştır.

5. Müttefik ve müfterik: Raviler arasında adları ve baba adlarıyla birlikte bazen dede adları yahut künyeleri ve nisbeleri aynı olan kimseler de bulunmaktadır. Adları, lakapları, künyeleri ve nisbeleri hem yazılış hem de okunuş bakımından aynı olan kimselerden özellikle aynı yüzyılda yaşayanların birbirine karıştırılmasının yol açacağı büyük hatalara mani olmak adına çeşitli eserler yazılmıştır.

6. Müştebih: Adları aynı, fakat babalarının isimleri veya nisbeleri yazılış bakımından farklı veya birbirine yakın olmakla beraber okunuş bakımından ayrı kimselere dair kaleme alınan eserler müştebih (müteşabih) türünü meydana getirir.

7. Mübhemât: Hadisin senedinde ismi söylenmeden ‘recul, sika’ gibi müphem ifadelerle anılan raviler bulunduğu gibi metninde de aynı şekilde ‘recul, ibnu fulan, bintu fulan’ gibi kimlikleri belirtilmeden zikredilen kimseler olabilmektedir. Senetteki bazı isimlerin bilinmemesi o rivayete güveni zedeleyeceği için bunların tanıtılması yönünde eserler telif edilmiştir.

8. Vefeyât: Hadislerin senedini incelerken ravilerin birbirleriyle görüşüp görüşmediğinin tespit edilebilmesi onların doğum ve ölüm tarihlerini bilmeye bağlı olduğundan hadis usulünde tevârihu’r-ruvât ve’l-vefeyât adıyla anılan çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

C. Hadis İlimleri:

1. Cerh ve ta‘dil: Ravileri sika veya zayıf oluşlarına göre ele alan ricalu’l-hadis kitapları erken bir devirde telif edilmekle beraber cerh ve ta‘dil kaideleri çok sonraki devirlerde tedvin edilmiştir. Cerh ve ta‘dil konuları, usul-i hadis kitaplarında bir ilmi disiplin olarak Hâkim en-Nisâbûrî'den (405/1014) itibaren ele alınmıştır. Bilindiği kadarıyla cerh ve ta‘dil ilmine dair ilk usul kitabı Taceddin es-Subkî'nin (771/1370) *Ka‘ide fi’l-cerh ve’t-ta‘dil*’idir.

2. İlelu’l-hadis: Hadislerin metin veya senetlerinde bulunup onların sahih kabul edilmesine engel teşkil eden ve ancak güçlükle anlaşılabilen gizli kusurları ifade eden illet konusunda II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren ravi adlarına veya konulara göre eserler telif edilmiştir. Bunların en tanınmışları, Ali b. Medînî’nin (234/848) üç ayrı ilel kitabının hulasası mahiyetindeki *İlelu’l-hadis ve ma‘rifetu’r-rical*’i adlı kitabı bu türün en eski örneklerindendir. Bu alanda yazılmış en meşhur ve makbul eserin sahibi Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî (597/1201), *el-İlelu’l-mütenâhiye fi’l-ehâdisi’l-vahiye*’sinde 1579 rivayeti otuz dokuz kitap içinde değerlendirmiştir.

3. Garibu’l-hadis: Hadis metinlerinde geçen nadir (garib) kelimeleri açıklamak üzere ilk eseri kimin yazdığı tartışmalıdır. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm’ın (224/838) *Garibu’l-hadis*’i bu eserlerin en hacimlisidir. Bu konudaki eserlerin farklı bir türü de hem Kur’an hem de hadislerdeki garib kelimelerin birlikte ele alındığı çalışmalardır.

4. Muhtelifu'l-hadis: Birbirine zıt gibi görünen bazı hadisleri cem ve te'lif, nesih, tercih ve tevakkuf gibi metotlarla uzlaştırmak amacıyla erken devirlerden itibaren çalışmalar yapılmıştır. Te'vilu'l-hadis, telfiku'l-hadis, müşkilu'l-hadis gibi adlarla da anılan bu türün mahiyeti hakkında bilgi vermek üzere İmam Şafiî *İhtilafu'l-hadis* adlı eserini kaleme almıştır. Daha sonra İbn Kuteybe (276/889), bazı kelam fırkalarının hadislerde tezatlar bulunduğu yolundaki iddialarını reddetmek için *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*'ini yazmıştır. Yine Tahâvî (321/933), fıkıh bablarına göre tertip ettiği *Şerhu me'ani'l-âsâr*'ında âlimlerin birbiriyle çelişkili gördüğü ahkâm hadislerini ele almış, bunların nasih ve mensuhunu belirtmiş ve çelişkili zannedilen hadisleri telif ederek aralarında kendince bir zıtlık bulunmadığını göstermiştir.

5. Nasih ve mensuh: Hz. Peygamber'in (s.a.) bazı sünnetlerinin daha sonraki dönemlerde yine kendisi tarafından kaldırılması sebebiyle araları telif edilemeyecek derecede birbirine zıt görünen hadislerin ele alındığı nasih ve mensuh ilmi muhtelifu'l-hadis ile de yakından ilişkilidir. Hadiste nesih konusunda yapılan ilk çalışmalardan biri Ebu Bekir el-Esrem'in (261/874) *Nasihu'l-hadis ve mensuhuh* adlı eseridir.

6. Esbabu vurudi'l-hadis: Hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için bunların hangi sebeple, nerede ve ne zaman söylendiğini araştırma konusu yapan bir disiplindir. Fazla gelişmeyen bir ilim dalı olduğundan hakkında az sayıda eser telif edilmiştir.

7. Hadis şerhleri: Hadisleri şerh etmek amacıyla yazılan eserler, bir bakıma dirayetu'l-hadis ilimlerinin uygulanma sahalarıdır. Senetlerdeki şahısların kimliklerinin, cerh ve ta'dil bakımından durumlarının belirlenmesi, ayrıca hadis metinlerinin sebeb-i vürûdunun, nasih veya mensuh olup olmadığının tayin edilmesi, nadir kelimelerinin açıklanması, birbirine zıt gibi görünenlerin telif edilmesi, hadislerden hüküm çıkarılması vb. hususlar hadis şerhlerinin başlıca konularını teşkil etmiştir. Bazı musanniflerin, hadisleri kaydettikten sonra onlarla ilgili açıklamaları da bir nevi şerh olmakla beraber bir hadis kitabının bütün kelimelerini veya açıklanması gereken kısımlarını izah etmek üzere yapılan müstakil çalışmalar, bilindiği kadarıyla IV. (X.) yüzyıldan itibaren Hattâbî (388/998) ile başlamıştır.

Klasik hadis edebiyatı genel çerçevede sıraladığımız bu tasnif doğrultusunda bir muhtevaya sahiptir. Ancak geçmişte ihmale uğramış hadiste metin tenkidi ile ilgili son zamanlarda yeni ve ciddi bir edebiyat da oluşmaktadır.

HADİS ARAŞTIRMA METODU

Hadislerin hangi kaynakta geçtiğini bulmak için geliştirilen usullerin uygulanmasında hadisin isnadında veya metnindeki bir özelliğin bilinmesi önemlidir.

Hadisin ilk ravisi olan sahâbî biliniyorsa *müsnedlere* ve Mizzî'nin *Tuhfetü'l-eşrâf*'ı gibi sahâbî isimlerine göre alfabetik eserlere, sahâbîden sonraki ravi biliniyorsa *merâsil* kitaplarına, isnaddaki bir raviden hareket edilecekse cerh-ta'dîl ve ricâl kitaplarına, müellifin ilk hocası konumundaki ravi belli ise mu'cem ve meşyeha türü eserlere başvurulabilir.

Hadisin metni esas alınıyor ve ilk kelimesi biliniyorsa *etrâf* kitapları ile *miftah* ve *fihristlere*, metindeki herhangi bir lafzın bilinmesi durumunda *Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* gibi eserlere başvurulabilir.

Hadisin konusu üzerinden araştırma yapılacaksa *câmi*, *musannef* ve *sünenlere* müracaat edilebilir.

Hadisin sıhhati hakkında daha önce verilmiş bir hüküm esas alınmak suretiyle de araştırma yapılabilir. Meselâ mevzû olduğu söylenen bir hadis için öncelikle *mevzûat* kitaplarına, meşhur bir hadis için meşhur hadislere dair literatüre bakmak gerekir.

Dilden dile dolaşan meşhur bir sözün hadis mi, kelam-ı kibar mı olduğu bilinmiyorsa *Keşfu'l-hafâ*[1] benzeri eserlere bakılmalıdır.

Hadis Bulma Yöntemi

Bir hadisi ararken elimizde beş seçenekten biri olduğunu varsayarak hadis bulma yöntemini bu dört seçeneğe göre anlamaya çalışalım. Bu seçenekler;

- Hadiste geçen bir ya da birkaç kelime vardır.
- Aradığımız hadisin konusunu biliyoruzdur.
- Aradığımız hadisin senedine veya metnine ait bir özelliğini biliyoruzdur.
- Hadisin ilk ravisini biliyoruzdur.

Şimdi bu kriterlere göre hadis bulma yöntemlerini öğrenelim.

1. **Hadiste Geçen Kelimeden Hadisi Bulma**

Hadisin İçerisinde Geçen Kelimeyle Bulma

Hadis içerisinde geçen kelimelerden hareketle hadisi bulmak için iki yol kullanılabilir. Bu iki yolu, Konkordans ve diğer çalışmalar olmak üzere iki başlık altında ele alacağız.[2]

a. **Concordance**

Arapça olarak *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadisi'n-nebi* adını taşıyan ve kısaca Kondordans diye anılan hadis fihristi, Amsterdam Kraliyet Akademisi'nin himayesinde ve

[1] Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs ammeş tehere mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs,* I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut
[2] Salahattin Polat, Habil Nazlıgül, Süleyman Doğanay, *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu*, 13

değişik ülkelere ait on beş kadar akademi ve enstitünün ilmi ve mali desteğiyle gerçekleştirilmiş modern bir çalışmadır.

Kütüb-i sitte'ye ilave olarak Dârimî'nin *Sünen'*i, İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı ve İmam Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini ihtiva eden bu eserin hazırlanması için çalışmalar fiilen 1916 yılında Juynboll, Wensinck, Horovitz'in önderliğinde on beşi aşkın akademiyle enstitünün ilmî ve malî desteği, beşi müslüman, diğerleri şarkiyatçı altmış dört kişinin katkısıyla başlayan çalışma 1987'de tamamlanmıştır.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-müfehres'in ilk fasikülü kendisine gönderilince bulduğu hataları tashih edip önerilerde bulunmuş, bunun üzerine proje heyeti diğer fasiküllerin son tashihlerini ve gerekli ilâveleri yapmasını ona teklif etmiş, böylece eseri hazırlama heyetine dahil edilen M. Fuâd Abdülbâkî vefatına kadar (1968) projeye katkısını sürdürmüştür.

Eserin ilk cildi çalışmaya başlanılmasından yirmi yıl sonra çıkmış, son cildi de (el-Fehâris) 1988'de yayımlanmıştır. Kitap Fransızca olarak *Concordance et indices de la tradition musulmane*, Arapça olarak *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* şeklinde anılmış, kısaca *Concordance* ve *el-Mu'cemü'l-müfehres* diye meşhur olmuştur.

Çalışmanın ilk yedi cildinde hadislere, VIII. cildinde ise senedlerin sahâbî râvileri ve hadis metinleri içinde geçen şahıs, kabile, fırka, mezhep, din, melek, cin, şeytan, put, hayvan, şehir, ülke, dağ, göl, nehir ve diğer yer adlarıyla nisbelere yer verilmiş, Kur'an ayetlerinin geçtiği yerler gösterilmiştir. Farklı şekillerde anılan şahıs, terim ve yer adları bir defa zikredilmiş, diğer yerlerden buralara atıf yapılmıştır.[3]

Eserden rahatlıkla faydalanabilmek için, birinci cildinde verilen rumuzların anlamı, kelimelerin dizilişi, hadisin verilen kitapta bulunması gibi bilgilere göz atmak gerekmektedir.

Hadiste geçen kelimeyi ararken nadir kullanılan bir kelimeyle arama yapmak bulmayı kolaylaştıracaktır. Bir hadis için bir-iki kelimeden bakılıp da bulunmazsa başka kelimelerden aramayı sürdürmek lazımdır. Hemen bu hadis kütüb-i tis'a'da yok dememek lazımdır.

Bu eseri müsteşrikler kendi çalışmalarında kolaylık sağlamak maksadıyla planlamışlardır. Bunun için büyük paralar ve emek sarf etmişler ve ortaya çıkan çalışmadan sadece 500 nüsha bastırmışlardır. Eser daha sonra ofset yoluyla basılarak çoğaltılmıştır.

b. Diğer Çalışmalar

Bu tarzda kullanılabilecek daha birçok fihristler ve kullanım kılavuzları vardır. Bunlardan bazıları, üzerlerine hazırlandığı kitaplarla birlikte basıldığı gibi, ayrı basılanları da vardır. Bunlara örnek olarak şu çalışmaları zikredebiliriz.[4]

- *Fihrist li elfâzi'l-cami'i't-tirmizî*, İzzet Ubeyd ed-Dais, Humus
- *Fihrist li elfâzi's-sahih müslim* (kitabına ekli), Muhammed Fuad Abdulbaki, Kahire, 1955
- *Fehârisu'l-ümm*, Dr. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı, Beyrut, 1988

---

[3] DİA, c 30, s 347, 348
[4] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 22-23

- *Fehârisu musannef abdirrezzak*, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, 1987
- *Fehârisu müsned-i ahmed b. hanbel*, Beytu'l-Efkâr, Riyad, 1999 (PDF)

Hadisin Birinci Kelimesinden Hadisi Bulma

Bu usûl hadis metninin birinci kelimesi bilindiğinde kullanılır. Bu yolun kullanımında, hadisleri harf sırasına göre düzenleyen kitaplar ile halk arasında dolaşan meşhur hadisleri ihtiva eden kitaplar bize yardımcı olacaktır.

a. Harf Sırasına Göre Tertipleyenler

Hadislerin harf sırasına göre tertip edilmesi sonraki dönemlerde görülen çalışmalardır. Bu usulü kullanan müellifler farklı kaynaklardan hadisleri toplamış, senetlerini hazfetmiş ve kullanım kolaylığı sağlamak için derledikleri bu hadisleri harf sırasına dizmişlerdir.

Hadisleri harf sırasına göre tertipleyen bu tür eserlerde aramaya başlamadan önce, elimizdeki metnin hadisin baş tarafına ait metin olup olmadığından emin olmamız gerekir.[5]

- **el-Camiu's-Sağîr – Kebîr**

Celâleddin es-Suyûtî'nin hadis alanındaki eserlerden iki eseri *el-Camiu's-Sağîr* ve *el-Camiu'l-Kebîr*'dir. Kısa ve özlü hadislere tahsis edilen *el-Camiu's-Sağîr*'de hadisler ilk kelimelerine göre alfabetik olarak sıralandığı için senedler tamamen hazfedilmiştir. Her hadis metninden sonra hadisin bulunduğu kaynaklar, birer remiz ile gösterilmiştir.[6] Bu kitabta 10.031 adet hadis bulunmaktadır. Rivayete göre kitapta uydurma rivayet bulunmamaktadır.[7]

Suyûtî'nin bütün hadisleri bir eserde toplamak amacıyla telif ettiği *el-Camiu'l-Kebîr* adlı eser *Cem'u'l-Cevâmî'* olarak da bilinmektedir. Hadis sahasında en geniş eserlerden biri olan bu kitap yaklaşık 40.000 hadisi içermektedir. Kitap 9 cilt olarak piyasada bulunmaktadır.

- **el-Fethu'l-Kebîr**

Suyûtî, el-Camiu's-Sağîr adlı eserine ilave olarak hadisleri topladığı ez-*Ziyâde ala kitâbi'l-cami'i's-sağîr* adlı bir eser telif etmiştir. Yusuf en-Nebhânî, bu eseri el-Camiu's-sağîr'e eklemiş ve bu yeni esere *el-Fethu'l-kebîr fî zammı'z-ziyâde ile'l-cami'i'-sağîr* adını vermiştir. Alfabetik olarak oluşturulmuş bu eserde, hadislerin sıhhat durumlarını gösteren rumuzların hazfedilmiş olmasının sebebi anlaşılamamıştır.[8]

- **Râmûzu'l-Ehâdîs**

Mutasavvıf ve hadisçi Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî tarafından mevcut hadis kitaplarından 33 kaynağa başvurarak derlenmiş ve senedleri hazfedilerek telif edilmiştir. Eser alfabetik sıraya göre tertib edilmiş 7101 hadisi içermektedir. Az da olsa uydurma olanlar dahil, her türlü hadisin yer aldığı *Râmuz*'da her hadisin alındığı kaynak ya da kaynaklar gösterilmektedir.[9]

- **Kunûzu'l-Hakâik**

---

[5] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 31
[6] Çakan, a.g.e., 167
[7] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 31
[8] Çakan, a.g.e., 169
[9] Çakan, a.g.e., 169-170

Hadisleri alfabetik sıraya göre ihtiva eden eserlerden biri de Abdürraûf el-Münâvî'nin bu eseridir. Yaklaşık 44 hadis kaynağından derlenmiş olan bu eser birçok defa basılmıştır.

b. Miftahlar

Sonraki alimlerden bazıları çeşitli kitaplar için hususi fihristler ve miftahlar hazırlamışlar, bu eserler içerisinde yer alan ve aranan hadislerin kolayca bulunmasını sağlamak ve araştırıcıya vakit kazandırmak amacıyla hadisleri harf sırasına göre dizmişlerdir. Bu türden çalışmalar, çok önceleri basılmış olan ve tahkikli yeni baskıları yapılmayan hacimli klasik eserler üzerine yapılmak suretiyle, onların kullanımını da kolaylaştırmaktadır.

Bu türden çalışmaların hadisle ilgili olarak Türkçedeki en güzel örneklerinden biri Mücteba Uğur ve Cemal Sofuoğlu tarafından hazırlanan *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi* ve Şerhi Kılavuzu isimli çalışmadır.[10]

- **Miftâhu's-Sahihayn**

Buharî ve Müslim'in sahihleri üzerine bu çalışmayı Muhammed eş-Şerif b. Mustafa et-Tokâdî yapmıştır. Eserde, Buhârî ve Müslim'deki kavlî hadisler ilk kelimelerine göre alfabetik olarak verilmiş, karşılarında da kitap ismi ve bab rakamları, cilt ve sayfa numaraları gösterilmiştir.[11]

- **Miftâhu'l-Menheli'l-Azbi'l-Mevrûd**

Ebu Davud'un *Sünen*'i üzerine yazılmış ancak müellifinin vefatı sebebiyle yarım kalmış bu şerhin hadislerine ve konularına göre alfabetik olarak hazırlanmış eserdir.

- **Miftâhu't-Tertîb li Ahâdîsi Târîhi'l-Hatîb**

Seyyid Ahmed el-Ğumarî'ye ait bir eserdir. Hatîb el-Bağdâdî'nin *Tarîh-u Bağdat* adlı eserinde geçen 4500 hadis için fihrist olarak kaleme alınmıştır.

- **el-Buğye fi Tertîbi Ahâdîsi'l-Hılye**

Seyyid Abdülaziz el-Ğumarî'nin yazdığı bir eserdir. Müellif yaklaşık 90 sayfalık bu eserinde Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin 10 ciltlik basılmış olan *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* adlı muazzam eserindeki hadisleri ve rivayetleri tesbit ve tertib etmiştir. Bu fihristte yaklaşık 5.000 hadis bulunmaktadır. Esasında bir rical kitabı olan Hılye'de bu hadisler şahısların biyografileri arasında senedli olarak zikredilmiştir. Ğumarî'nin yaptığı bu çalışmayla araştırmacı Hılye'deki hadislere kısa sürede ulaşabilmektedir.[12]

- **Fihrist Li Ehâdîsi Sahih-i Müslim**

Muhammed Fuad Abdulbaki tarafından Müslim üzerine hazırlanmış bir fihristtir. Bu çalışma Müslim'in Sahih'i ile birlikte basılmıştır. Müellif bu fihristinde ilk harfine göre alfabetik sıraya göre dizdiği hadislerin baş kısmını vermekte ve hemen karşısında hadisin bulunduğu cilt ve sayfa numarasını ilave etmektedir.[13]

- **Miftâhu'l-Muvatta'**

[10] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 36
[11] Çakan, a.g.e., 243-244
[12] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 39-40
[13] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 40

Muhammed Fuad Abdulbaki tarafından Muvatta'a hazırlanmış bir fihristtir. Bu eserinde Müslim'in *Sahih*'i üzerine yaptığı fihrissteki usûlünü takip etmiştir. Muhakkık'ın yaptığı numaralamaya göre *Muvatta'* 1812 hadis ihtiva etmektedir ve bunların 827'si kavli hadislerdir. M.Fuad Abdulbaki hazırladığı fihristi eserin sonuna eklemiştir.[14]

- **Miftâhu Sünen-i İbn Mâce**

İbn Mâce'nin *Sünen*'ine hazırlanan bu fihrist de Muhammed Fuad Abdulbaki'nin çalışmasıdır. Kütüb-i sitte'nin diğer kitaplarında olduğu gibi M. Fuad Abdulbaki bu eserin de tahkikini kendisi yapmıştır. Tahkikini gerçekleştirdiği eserlere faydalı olabilecek fihristler hazırlayıp kitabın sonuna ekleyerek o eserden azami derecede istifadeyi sağlamış olmaktadır.

Muhakkık'ın yaptığı numaralandırmaya göre İbn Mâce'de 4341 hadis bulunmaktadır.[15]

c. Meşhur Rivayetleri Toplayanlar

Halkın dilinde dolaşan meşhur rivayetleri toplayan eserler bize o rivayetin ne olduğunu gösterecektir. Çok meşhur olan ve dilden dile söylenegelmiş sözlerin toplandığı bu kitaplarda aradığımızı bazen; sahih, hasen ve zayıf hadis olarak bazen de; hadis olmadığını görürüz.

- **el-Mekâsıdü'l-Hasene**

Sehâvî diye meşhur olan Muhammed b. Abdurrahman telif ettiği *el-Mekâsıdü'l-hasene fi beyâni kesîri'm-minel ehâdîsi'l-müştehireh ale'l-elsine* adlı tek ciltlik bu eserde 1356 rivayet incelemeye tabi tutulmuştur. Alfabetik olarak incelenmiş olan rivayetler kitabın sonunda bir tertib içinde ayrıca sunulmuştur.[16] Kitap tertip ve içerik olarak Aclûnî'nin *Keşfu'l-hafâ*'sına benzemektedir.

- **Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs**

Müellifi İsmail b. Muhammed el-Aclûnî'dir. Aclûnî'nin birçok eseri içinde *Keşfu'l-hafâ* bugün en yaygın olanıdır. Müellif, dillerde dolaşan rivayetler konusunda mevcut birçok eserden her birinin bir başkasında bulunmayan niteliklere sahip olduğunu tesbit etmiş ve konuya ait eserlerin özelliklerini bir araya toplamak için bu eserini kaleme almıştır.[17]

İki cild halinde matbu olan kitap 3281 rivayeti incelemektedir. Eserde rivayetler alfabetik olarak tertib edilmiştir. Ancak bu tertib çok tiziz yapılmadığından aranan rivayete, bulunması gereken yerin biraz öncesinde veya sonrasında rastlamak mümkündür.

- **Esne'l-Metâlib (PDF)**

Esne'l-Metâlib fi Ahâdisi Muhtelifi'l-Merâtîb kısa ve yararlı bir eserdir. el-Hût diye meşhur Muhammed b. Derviş bu eseri, Sehâvî'nin mezkur kitabını ihtisar eden Abdurrahman ed-Deyba'nın eserinden seçerek oluşturmuş ancak kendisi de ilavelerde bulunmuştur.

---

[14] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 41
[15] a.mlf., a.g.e., aynı yer
[16] Çakan, a.g.e., 172-173
[17] Çakan, a.g.e., 174

Aslında müellifin oğlu Abdurrahman, babasının ölümünden sonra onun eserine birçok ilavelerde bulunmuş ve kullanımının kolaylaşması için bütün eseri harf sırasına göre tertib etmiştir. Esere bu adı veren de odur.[18] Eserde 1784 rivayet incelenmiştir.

Konkordans'da Bir Hadis Bulma Örneği

Bir hadis duyduk, ancak ondan birkaç kelime aklımızda kaldı. Hadisin kütüb-i tis'a'da geçtiğinden eminsek, bu hadisin kaynağını bulmak için Konkordans'a bakabiliriz.

Misal

رَغْبَةً

Kelimesi aklımızda kalan bir kelime olsun. Kelimeyi oluşturan harfleri bulalım.

ر غ ب

Alfabetik özelliğini de dikkate alarak bu yapıdaki fiilin Konkordans'ın 2. cilti 275. sayfada buluyoruz. Bu sayfadaki kelimelerin fiil yapısındaki kelimelere ayrıldığını görüyoruz. Takip eden sayfanın ortalarında (رَغْبَةً) kelimesini buluyoruz. Araştırmaya devam ediyoruz. Kitapta kelimenin içinde geçtiği hadisten bir bölüm verilmiş. O bölümden bulmaya çalıştığımız hadisi iyice tesbit etmiş oluyoruz. Sayfanın ikinci sütununun ortalarına doğru (وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِى إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ) cümlesini görünce aradığımız hadisin bu olduğunu anlıyoruz. Bu cümlenin karşısında şu bilgiler bulunuyor:

خ وضوء 75، دعوات 5، 6، 8، توحيد 34

م ذكر، 56، 57

د ادب 98

ت دعوات 16

جه دعاء 15

دي استئذان 51

حم 4، 285، 290، 292، 296، 299، 300، 302

Şimdi bu rumuz ve rakamların ne anlama geldiğini öğrenelim. Kitabın her sayfasının altında, bu eserde rivayeti bulunana dokuz hadis kitabının (kütüb-i tis'a) rumuzu ve bunların hangi kitaba ait olduğu yazılıdır. Buna göre

خ = Buhârî

م = Müslim

د = Ebu Davud

[18] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 29

ت = Tirmizî

جه = İbn Mâce

دي = Dârimî

حم = Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini göstermektedir.

Bu bilgi ışığında hadisin nerelerde geçtiğini öğrenmeye çalışalım.

- Buhârî'nin Vudu bölümünün (kitab) 75. babında, Deavât bölümünün 5, 6 ve 8. bablarında ve Tevhid bölümünün 34. babında
- Müslim'in Zikir bölümünün 56 ve 57. hadislerinde
- Ebu Davud'un Edeb bölümünün 98. babında
- Tirmizî'nin Deavât bölümünün 16. babında
- İbn Mâce'nin, Dua bölümünün 15. babında
- Dârimî'nin İsti'zân bölümünün 51. babında
- Ahmed'in Müsned'inin 4. cilt 285, 290, 292, 296, 299, 300, 302. sayfalarında geçmektedir.

Kitapta gösterilen yerleri kaynaklarından bulabilmek için elde bulunan kaynak kitabımızın Konkordans'a uygun numaralanmış olduğundan emin olmamız gerekiyor. İşaret edilen yerlere bakıp aradığımız hadisi rahatça bulabiliriz.

HADİS ARAŞTIRMA METODU

1. Hadisi Konusuna Göre Arama

Aradığımız hadisin hangi konuya ait olduğunu bildiğimizde konularına göre tertip edilmiş hadis kitaplarında rahatlıkla bulabiliriz. Ancak aradığımız konunun hadis kitaplarında Arapça hangi başlık altında bulunacağını bilmemiz gerekmektedir.

Hadis kitaplarında ana başlıklara genelde *kitab* (كتاب), alt başlıklara *bab* (باب) ismi verilir. Konularına göre tasnif edilmiş hadis kitaplarındaki ana başlıkların isimleri bilinmeden araştırılan hadisin nerede bulunacağını sağlıklı bir şekilde tespit etmek mümkün olmayacaktır. Hadis kitaplarındaki ana konuların hangi Arapça kelime ile ifade edildiğini bilmek açısından bu konuların çıkartıldığı bir listeye göz atmak faydalı olacaktır.[1]

a. Dinin Bütün Konularını İhtiva Eden Eserler

- Câmi'ler

Câmi'ler, dinî konuların hemen tamamını kapsayan sekiz ana bölümü ihtiva etme özelliğine sahiptir. Bu konular; İman, Ahkâm veya Sünen, Rikâk veya Zühd, Et'ime ve eşribe veya âdâb, tefsir, Tarih-siyer-cihad, Menâkıb, Fiten ve Melâhim'dir. Buharî ile Müslim'in *Sahih'leri*, Ma'mer b. Râşid'in *Câmi*'i, Suyûtî'nin *Câmiu's-sağîr*'ini bunlara örnek olarak sayabiliriz.[2]

- Müstahrecler

Herhangi bir hadis kitabındaki hadisleri başka senedlerle yeni bir kitapta toplama çalışması istihrac, bu yolla meydana getirilmiş eserlerin genel adı da müstahrecdir. Müstahreclerin tertibi, çalışmaya esas alınan eserlerin tertibi ile aynıdır. Câmi' türü bir esere yapılmış müstahrec; tertip, kitab ve babların sayısı bakımından Câmi' ile aynıdır. Müstahrecler daha ziyade Buharî ve Müslim'in *Sahih*'leri üzerinde yoğunlaşmıştır.

- Müstedrekler

Sıhhat şartlarına uygun olduğu halde bir hadis aliminin kitabına almayıp dışarıda bıraktığı hadislerin bir araya toplanmış olduğu eserlere müstedrek denilmektedir. Müstedrek çalışmaları genelde *Sahihayn* üzerine yapılmıştır. Bunların en meşhuru, Hâkim en-Nisâbûrî'nin *Sahihayn* üzerine yapmış olduğu *el-Müstedrek ala's-Sahihayn* isimli çalışmadır. Hâkim Müstedrek'ini bablar halinde tertib etmiş, Buharî ve Müslim'in Sahih'lerinde izledikleri tertibi izlemişlerdir.

- Zevâidler

Herhangi bir hadis kitabının bir başka hadis kitabıyla karşılaştırılıp birincisinin ikincisinden fazla olarak ihtiva ettiği hadislerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan yeni eserlere Zevâid kitapları denir.[3] Bu tür eserlerin en büyük yararı elde mevcut olan meşhur eserler veya koleksiyonlara ilave olarak ulaşılması zor ve nâdir eserlerdeki rivayetlere de ulaşma imkanı vermeleridir. Bu tür çalışmalarda da çoğunlukla *Sahihayn* veya *kütüb-i sitte* esas olarak alınmış ve bunların zevâidleri hazırlanmıştır.[4]

---

[1] Böyle bir liste için bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 253-260
[2] Çakan, a.g.e., 78-79
[3] Çakan, a.g.e., 154
[4] Polat, Nazlıgül, Doğanay, *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu*, 60

Zevâid edebiyatından faydalanmanın bir başka pratik yönü de, aynı anda birçok hadis kitabının taranmış olmasıdır. Mesela, herhangi bir hadisi *Mecme'u'z-zevâid*'de bulduk diyelim. Bu durumda Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'lâ ve Bezzâr'ın *Müsnedleri* ile Taberânî'nin üç *Mu'cem*'i ve *kütüb-i sitte* olmak üzere toplam on iki eser aynı anda taranmış olmaktadır.[5]

- **Miftâhu Kunûzi's-Sünne (PDF)**

Müsteşrik Wensinck tarafından hazırlanan bu kitap, konularına göre tertib edilmiş bir hadis fihristidir. Meşhur on dört ana hadis kaynağının fihristi niteliğindedir. Bu eserler; *Kütüb-i Sitte*, *Muvatta'*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Tayâlisî'nin *Müsned*'i, *Dârimî*, Zeyd b. Ali'nin *Müsned*'i, İbn Hişâm'ın *Sîret*'i, Vâkidî'nin *Megâzî*'si, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ından oluşmaktadır.

Fihriste esas olan bu eserler harflerden oluşan rumuzla gösterilmiştir. Çalışmadan yararlanabilmek için bu rumuzu bilmek gerekmektedir. Fihrist konulara göre tertip edilmiştir. Orijinali İngilizce hazırlanan bu eserin Arapça'ya uyarlaması Muhammed Fuad Abdulbaki tarafından yapılmıştır. (DİA'daki ilgili maddenin PDF'sine bakılacak)

b. Fıkhî Konuları İhtiva Eden Eserler

Hadis kaynakları arasında fıkıh konularına göre tertib edilmiş eserler ayrı bir yer tutmaktadır. Bu bölümde yer alan kitapların en meşhurları, sünenler, musannefler ve muvatta'lardır.

- **Sünenler**

Fıkıh bablarına göre tertib edilmiş kitaplar olup merfu' hadisleri ihtiva etmektedirler. Sünenlerde mevkuf ve maktu' haberler bulunsa da sünenlerdeki bu çeşit haberler diğerlerine nisbetle azdır. Sünenlerin en meşhurları: Şâfiî'nin, Dârimî'nin, Ebu Davud'un, İbn Mâce'nin, Nesaî'nin, Dârekutnî'nin ve Beyhakî'nin *Sünen*'leridir.

- **Musannefler**

Fıkıh bablarına göre tertip edilmiş hadis kitaplarındandır. Sünenler genelde merfu hadisleri ihtiva ederken musannefler merfu, mevkuf ve maktu' türü rivayetleri ihtiva ederler. Musannef türü eserden bazıları şunlardır. Abdürrezzak'ın *Musannef*'i, İbn Ebi Şeybe'nin *Musannef*'i.

- **Muvatta'lar**

Fıkıh bablarına göre tertib edilmiş olan hadis kitaplarıdır. Merfu, mevkuf ve maktu' türü rivayetleri ihtiva etmektedirler. Farklı olarak isimlendirilmiş olsalar da tamamen musannefler gibidirler. Muvatta' türüne, İbn Ebi Zi'b'in *Muvatta*'ı, İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı örnek verebilir.

c. Belirli Konuları İhtiva Eden Eserler

Bu bölümde yer alan kitaplar dinin belirli konularıyla ilgili hadisleri ihtiva etmektedirler.

- **Akide Konulu Hadis Kitapları**

(1) *Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhim*: Ebu Abdullah Nu'aym b. Hammad el-Mervezî'nin eseridir.

(2) *Kitâbu'l-İmân*: Ebu Bekir İbn Ebi Şeybe'nin eseridir.

---

[5] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 61

(3) *Kitâbu'l-İmân*: Ahmed b. Hanbel'in eseridir.

(4) *Halku Ef'âli'l-İbâd*: Muhammed b. İsmail el-Buharî'nin eseridir.

(5) *Men 'Âşe Ba'de'l-Mevt*: Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünya'nın eseridir.

(6) *Sarîhu's-Sünne*: İbn Cerîr et-Taberî'nin eseridir.

(7) *el-Akide ile el-Ba's ve'n-Nüşûr* : Ebu Davud es-Sicistânî'nin eseridir.

(8) *Kitâbu't-Tevhîd ve İsbati's-Sıfât* : Ebu Bekir İbn Huzeyme'nin eseridir.

- **Ahkâm Hadislerini İhtiva Eden Eserler**

Ana hadis kaynaklarından toplanmış ahkâm hadislerini içeren kitaplardır. Bu tür kitaplarda hadisler fıkıh bablarına göre tertib edilmişlerdir. Bu eserlerin en meşhurları şunlardır.

(1) *el-Münteka* : Abdullah b. Ali İbnu'l-Carud en-Nisâbûrî'nin eseridir.

(2) *Şerhu Meâni'l-Âsâr* : Ahmed b. Muhammed b. Sellâme et-Tahâvî'nin eseridir.

(3) *Umdetü'l-Ahkâm an Seyyidi'l-Enâm* : Abdülğani b. Abdilvâhid el-Makdisî'nin eseridir.

(4) *Delâilü'l-Ahkâm min Ahâdîsi'r-Resûl* : Ebu'l-İzz el-Mevsılî'nin eseridir.

(5) *el-İmâm fî Ahâdîsi'l-Ahkâm* : İbn Dakîk el-İyd'in eseridir.

(6) *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm* : İbn Hacer el-Askalânî'nin eseridir.

- **Terğîb ve Terhîb Hadislerini İhtiva Eden Eserler**

Terğîb (teşvik etme) ve terhîb (korkutma) olmak üzere bu iki kelimeyle isimlendirilen hadis kitapları, insanları arzu edilen herhangi bir işe teşvik veya yasaklanan bir işten sakındırmak sebebiyle söylenen hadisleri toplayan kitaplarıdır. Bu türün bazı kitapları şunlarıdır.

(1) *et-Terğîb ve't-Terhîb* : İbn Şâhîn Ebu Hafs Ömer b. Ahmed'in eseridir.

(2) *et-Terğîb ve't-Terhîb* : Zekiyyüddîn Abdülazîm el Münzirî'nin eseridir.

- **Zühd Konusundaki Hadisleri İhtiva Eden Eserler**

Kısaca ahireti dünyaya tercih etmek ve dünyada iken ahiret için hazırlık yapmak şeklinde açıklanabilecek olan zühd, İslam'ın ilk dönemlerinden beri yoğun ilgi görmüş hayat tarzlarından biridir. Her zaman müstakil kitap halinde olmasa bile hemen her hadis kitabında zühd, takva, birr, sıla, âdâb, zikr, dua, ahlak ve diğer isimlerle açılan bölümlerde zühd muhtevalı hadisler yer almıştır. Diğer birçok konuda olduğu gibi bu konuda da müstakil hadis kitapları yazılmıştır.[6]

(1) *Kitâbü'z-zühd* : Esed b. Musa b. İbrahim'in eseridir.

(2) *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik* : Abdullah b. el-Mübarek'in eseridir.

---

[6] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 70

(3) *Kitâbü'z-zühd* : Veki' b. el-Cerrah'ın eseridir.

(4) *Kitâbü'z-zühd* : Ahmed b. Hanbel'in eseridir.

(5) *Kitâbü'z-zühd* : Hennâd b. es-Seri b. Musa et-Temîmî'nin eseridir.

(6) *el-Evliyâ* : Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünya'nın eseridir.

(7) *ez-Zühd ve sıfâtü'z-zâhidîn* : İbnu'l-Arabî Ahmed b. Muhammed b. Ziyad'ın eseridir.

(8) *Kitâbü'l-hadâik fî ilmi'l-hadis ve'z-zühdiyyât* : Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin eseridir.

- **Ahlak Konulu Hadis Kitapları**

(1) *Edebü'l-müfred* : Buhârî'nin meşhur eseridir.

(2) *Mekârimu'l-ahlak* ve *Hüsnü'z-Zanni billah* : İbn Ebi'd-Dünya'nin iki eseridir.

(3) *Mekârimu'l-ahlak* : Ebu'l-Kasım Sülayman b. Ahmed et-Taberânî'nin eseridir.

(4) *Tenbihu'l-ğâfilîn* : Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin eseridir.

(5) *Âdabü's-sahâbe* : Abdurrahman es-Sülemî'nin eseridir.

(6) *Edebü'l-mecâlis* : İbn Abdilberr en-Nemerî'nin eseridir.

(7) *Kitâbu ahlaki'n-nebi* : Ebu'ş-Şeyh b. Hayyan'ın eseridir.

d. Tek Bir Konuda Yazılmış Eserler

Bu bölümde inceleyeceğimiz tür tek bir konuya ait hadisleri ihtiva eden hususi eserlerdir. Bu kitaplardan bazıları şunlardır.

- **Kitâbu'l-cihâd**

Abdullah b. el-Mübârek tarafından telif edilmiş bir eserdir. Eserde cihad ile ilgili 262 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler, Hz. Peygamber'den olduğu gibi, sahabe'den hatta sonraki nesillerden de gelmektedir.

- **Kitâbu'l-harac**

Ebu Hanife'nin talebesi Ebu Yusuf tarafından telif edilmiş bir eserdir. Eser, kitap ve sünnete göre mallar ve haracın hükümlerinden bahsetmektedir. Bu eser, Ali Özek tarafından türkçe'ye çevrilerek 1970'de yayınlanmıştır.

- **Kitâbu'l-emvâl**

Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm tarafından telif edilmiş bir eserdir. Eserde ticaret malları ve arazilerle ilgili konular hadislere göre işlenmektedir. Bu eser, Cemalettin Saylık tarafından türkçe'ye çevrilmiş ve aynı isimle 1981'de neşredilmiştir.

- **Raf'u'l-yedeyn fi's-salah**

İmam Buharî tarafından telif edilmiş bir eserdir. Eser, namazda rükûya giderken ve kalkarken ellerin kaldırılması gerektiğini savunmakta ve konuyla ilgili rivayetleri zikretmektedir.

- **es-Sebât inde'l-memât**

Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî'nin eseridir. Eser; ölüm, ölüm sonrası ve ahirete iman konularıyla alakalı rivayetleri zikretmektedir.

2. Metin ve Senede Ait Özelliklerine Göre Arama

a. Metin

- **Uydurulmuş Hadisleri İhtiva Edenler**

Resûlullah (s.a.) adına uydurulmuş hadisler, müdekkik hadis alimleri tarafından tespit edilerek bir eserde toplanmıştır. Bu tür eserlerin en meşhuru İbnu'l-Cevzî (v. 597) tarafından hazırlanmış *Kitâbu'l-mevzûât min ehâdîsi'l-merfuât* adlı eserdir. Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî'ye ait *Silsiletu ehâdîs'd-daîfe ve'l-mevzûa* adlı eser son dönemde hazırlanmış bu konudaki en geniş çalışmadır. On dört ciltlik bu eserde Elbânî 7162 zayıf ve uydurma hadis bir araya getirmiştir. Bu konuda hazırlanmış bir başka eser ise Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin (v. 1250) *el-Fevâidu'l-mecmu'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzua* adlı kitabıdır.

- **Kudsî Hadisleri İhtiva Edenler**

Manası Allah'a (cc), lafzı Resûlullah'a (s.a.) ait hadislere denilmektedir. Belli başlı kudsî hadis kitabı olarak; Münâvî'nin *el-İthâfâtu's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye* adlı eseri zikredilebilir.

- **İhtilaf Halindeki Hadisleri İhtiva Edenler**

İki hadis hem lafız hem mana bakımından birbirine aykırı gibi görünebilir. Bu durumda hadisler arasındaki ihtilafı giderecek açıklamaları içeren kitaplara bakmak gerekir. Bu konunun en meşhur eseri, Ebu Cafer et-Tahâvî'nin *Müşkilü'l-âsâr* adlı dört ciltlik kitabıdır.

- **Evâil Kitapları**

Evâil *evvel* kelimesinin çoğuludur. Tarihi süreç içerisinde "ilk yapılan" anlamına gelmektedir. Hadis metinlerinde bildirilen olayların ilk defa ne zaman olduğunu veya bildirilen bir uygulamanın ilk defa ne zaman başladığını tespit etmekte kullanılan çok yararlı kaynaklardır. Ebu Hilâl Hasan b. Abdillah el-Askerî'nin *Kitabu'l-evâil*'i, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'nin *Kitabu'l-evâil*'i ve Celaleddin Suyutî'nin *el-Vesâil ila Ma'rifeti'l-evâil*'i bu türe ait örneklerdir.

b. Sened

- Büyüklerin Küçüklerden Rivayetini İhtiva Edenler
- Küçüklerin Büyüklerden Rivayetini İhtiva Edenler
- Babanın Oğlundan – Oğlun Babasından Rivayetini İhtiva Edenler
- Müselsel Hadisleri İhtiva Edenler
- Mürsel Hadisleri İhtiva Edenler
- Garib ve Ferd Hadisleri İhtiva Edenler

c. Sened ve Metnin Birlikte Değerlendirilmesi

- İlel Kitapları
- Müphem Şahıslar Hakkındaki Kitaplar

3. İlk Ravisine Göre Hadis Arama

Araştırdığımız hadisin hangi sahabî veya sahabîler tarafından rivayet edildiği biliniyorsa sahabî rivayetlerini bir araya getiren eserlere bakılması gerekir. Bu yöntemde tertib edilen kitaplar hadisleri ilk ravisine göre derleyen eserlerdir. Bu yöntemle kitap telif etmenin temel amacı, belli bir şahsın rivayet ettiği hadisleri bir arada görme imkanı sunmaktır. Bu tür kitaplar; müsnedler, mu‘cemler ve etraf kitapları olmak üzere üç grupta incelenir.

a. Müsnedler

Müsned terimi bir kitap türü olarak kullanıldığında, hadisleri sahabî ismine göre derleyen kitaplar anlamına gelmektedir. Müsnedler sahabîleri ya fazilet derecelerine göre, ya alfabetik ya da daha değişik kriterlere göre sıralar. Her ismin altında o sahabînin rivayet ettiği hadisler bir arada verilir.[7]

Hadis tarihi boyunca çok sayıda müsned telif edilmiştir. Bunlardan basılmış olanlarının bir kısmını tanıyalım.

- **Müsned-ü Ebi Hanife**

Hanefi mezhebi’nin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife’den rivayet edilen hadisleri talebeleri bir araya getirerek bu eseri oluşturmuşlardır.

- **Tayâlisî’nin Müsnedi**

Ebu Dâvud et-Teyâlisî’ye ait ilk dönem müsnedlerden biridir. Eserdeki hadisler dikkatli bir seçime tabi tutulmuş, hadis metinlerindeki değişik okunuşlara ve şüpheli yerlere dikkat çekilmiştir. Eserde, senetteki şahısların kimlikleriyle ilgili açıklamalar da bulunmaktadır. İbn Hacer bu müsnedi *el-Metâlibu’l-âliye*’ye almıştır.

- **Müsned-ü Şafiî**

Bu müsned, Ebu’l-Abbas el-Esam ya da Muhammed b. Cafer en-Neysâbûrî tarafından İmam Şafiî’nin *el-Ümm* adlı kitabından derlenerek oluşturulan bir eserdir. Rebi’ b. Süleyman’ın, el-Esam tarafından nakledilen rivayetlerinden ibarettir.[8]

- **Müsned-ü Ahmed**

Müsned denilence ilk akla gelen Ahmed b. Hanbel’in bu müsnedidir. Eserde 40.000 civarında hadis olduğu, bunlardan 10.000 kadarının mükerrer olduğu belirtilmiştir. 904 sahabînin hadislerini sahabî isimlerine göre vermektedir. Sahabînin sıralanışında fazilet, ülke, kabile gibi birden çok kriter esas alınmıştır. Sonraki baskılara alfabetik sahabe isimleri indeksi eklenmiştir.[9]

- **Câmiu’l-Mesânîd**

İbn Kesir’in, Kütüb-ü Sitte, Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya’lâ ve Bezzâr’ın *müsnedleri* ile Taberânî’nin *Mu‘cemu’l-kebir*’i olmak üzere on kitaptaki hadisleri sahabe isimlerine göre alfabetik olarak müsned tarzında yeniden tertib ettiği eseridir. Böylece hadis literatürü içindeki en geniş müsned meydana getirilmiştir. Eserde 100.000 hadis olduğu belirtilmiştir.[10]

b. Mu‘cemler

[7] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 109
[8] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 110-111
[9] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 111
[10] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 114

Hadislerin; sahabî, müellifin hocaları veya coğrafi bölgelere göre, çoğu kere alfabetik olarak sıralandığı eserlere mu‘cem denilmektedir. Hadislerin sahabî isimlerine göre derlenmesi yönünden müsnedlere benzeyen mu‘cem, hadisleri müellifin hocaları ve coğrafi bölgelere göre tertip edilmesi yönünden müsnedlerden farklılık gösterir. Matbu mu‘cem eserlerden meşhurları şunlardır.

- **Taberânî'nin Üç Mu‘cemi**

Mu‘cemler'in en meşhurları, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'ye ait olan, *Mu‘cemu'l-kebir, Mu‘cemu'l-evsat* ve *Mu‘cemu's-sağîr*'dir. Bunlardan birincisinde, sahabîler aşere-i mübeşşere'den başlayarak kadın-erkek ayırmadan bütün sahabîyi alfabetik olarak sıralamıştır. Sadece Ebu Hureyre'nin hadislerini müstakil bir kitap olarak telif ettiği için *Mu‘cemu'l-kebir*'e almamıştır.

Mu‘cemu'l-evsat ise, müellifin şeyhlerini alfabetik olarak sıralamasıyla meydana getirdiği eseridir. İki bine yakın olduğu belirtilen hocalarının nadir rivayetlerinden 9.000 hadisi ihtiva etmektedir.[11]

Mu‘cemu's-sağîr, müellifin hocalarından bin tanesinin genellikle birer hadisini ihtiva eden küçük hacimli bir eserdir. Kendisinden rivayet edilen hocaları alfabetik sıraya göre verilmiştir. Bu eser, İsmail Mutlu tarafından türkçe'ye çevrilerek 1997 yılında yayınlanmıştır.[12]

- **Mu‘cemu'ş-Şuyûh**

Ebu Ya'lâ el-Mevsılî'ye ait bir eserdir. İsminden de anlaşılacağı gibi müellif eserinde, hocalarını alfabetik sıraya koyarak onlardan rivayet edilen hadisleri toplamıştır.

- **Mu‘cemu'ş-Şuyûh**

İbnu'l-Arabî Ahmed b. Muhammed b. Ziyad'ın eseridir.

c. Etraf Kitapları

Bu tür kitaplarda müellif, hadis metninin tamamını değil, hadisin tamamına işaret etmeye yetecek kadar kısmını verip o hadisin isnadlarını zikreder. Etraf kitapları genellikle sahabe isimlerine göre alfabetik olarak derlenmiştir. Bu tür kitaplar daha ziyade hadislerin isnadlarını bir arada görme imkanı sunmak ve hadisin hangi kaynaklarda geçtiğine işaret etmek suretiyle, isnad araştırması yapacaklara kolaylık sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.[13]

Etraf kitaplarından matbu olanların bazıları şunlardır.

- **Tuhfetu'l-eşrâf bi ma‘rifeti'l-etrâf**

Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî tarafından sahabe isimlerine göre alfabetik olarak tertip edilmiştir. Müellif, *kütüb-i sitte* ve onlara ilaveten dört kitapta yer alan 19.626 hadisin bir bölümünü zikrederek yerini belirttiği bir etraf çalışması yapmıştır. Eserde sahabî ismini alfabetik sıraya göre zikreder, o sahabînin bu on kitapta geçen rivayetlerini yerlerine işaret ederek belirtir.

- **Zehâiru'l-mevârîs fi'd-delâleti alâ…** (ذخائر المواريث في الدلالة على مواضع الحديث)

Abdulğani b. İsmail en-Nablusî tarafından telif edilmiş etraf türü bir eserdir. Bu kitap *kütüb-i sitte* ve *Muvatta*'ı kapsamaktadır. Kitapta bu eserler rumuzla gösterilmiştir. Kitap yedi

---

[11] Çakan, a.g.e., 67
[12] Çakan, a.g.e., 68
[13] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 117

bölümden oluşmaktadır: Erkek sahabîler, künyesiyle meşhur olan sahabîler, mübhem isimli erkek sahabîler, kadın sahabîler, künyeleriyle bilinen kadın sahabîler, mübhem isimli kadın sahabîler ve mürsel hadisler. Her bölüm kendi içinde alfabetiktir. Eserde 13.302 hadis bulunmaktadır.[14]

- **Mevsûatu etrâfi'l-hadis**

Muhammed Said Besyûnî Zağlûl'a ait bir etraf eseridir. Eser, hadis, siyer ve fıkha dair 150 kitabı içermektedir. Eserde hadis metinleri alfabetik olarak sıralanmıştır.[15]

4. Türkçe Eserler'de Hadis Bulma

Bazı hadis külliyatlar dilimize çevrilerek basılmıştır. Çok sayıda hadis ihtiva eden ve konulara göre tertip edilmiş olan bu eserlerde kimi zaman bir hadisi bulmak kimi zaman da bir konuda varid olmuş hadisleri görmek önem arzetmektedir. Bu tür eserler genellikle bu ihtiyaca cevap verecek şekilde bölümler eklenerek basılmışlardır. Bunlardan iki tanesini görelim.

a. Riyâzu's-sâlihîn Tercümesi

İmam Nebevî'nin meşhur eseri *Riyâsu'z-sâlihîn*, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* adıyla Türkçemize çevrilmiştir. Ayrıca hadislerin ilmi olarak açıklamaları yapılmış ve hadisten çıkan sonuçlar her hadisin sonuna eklenmiştir. Bu kıymetli çalışma Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ve Prof. Dr. Raşit Küçük tarafından ilim dünyasına kazandırılmıştır. Sekiz cilt olarak basılmış kitabın son cildi tamamen fihristlere ayrılmıştır. Sekizinci ciltte bulunan fihrist şu bölümlerden oluşmaktadır.

- Bölüm başlıkları fihristi
- Konu başlıkları fihristi
- Tercüme-i halleri verilen sahabîler fihristi
- Genel fihrist
- Hadisler fihristi (Arapça)
- Ayetler fihristi (Arapça)

b. Hadis Ansiklopedisi

Merhum Prof. Dr. İbrahim Canan'ın günümüz Türkçe'siyle ana metinlere bağlı kalarak tercüme ve şerh ettiği 18 ciltlik Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisinin

Kitabın aslı İbnu'l-Esir el-Cezerî tarafından *Câmi'u'l-Usûl* adıyla hazırlanmıştır. *Câmi'u'l-Usûl* aslında bir özettir. Buhâri, Müslim, Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî ve Muvatta'da yer alan hadisleri, tekralarını çıkarıp senetlerini hazfederek tek bir kitap haline getirmiştir. Ancak İbnu'l-Esir bu çalışmasında bazı kelimelerin açıklamalrını uzun uzadıya yapmış, yine gerekli gördüğü yerleri uzun anlatımlarla açıklamıştır. Bu sebeple eserin hacmi artmıştır.

Abdurrahman İbn Ali el-Ma'ruf bi-İbn Deybe, *Câmiu'l-Usûl*'u kısaltmış, ondaki açıklamaları çıkararak bir eser hazırlamış ve 10.490 hadisin bulunduğu bu esere *Teysîru'l-vusûl ilâ Câmiu'l-usûl* adı vermiştir. İbrahim Canan hocamızın *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte* adıyla tercüme ettiği kitap İbn Deybe'nin *Teysîru'l-vusûl* adlı bu eseridir. Hocamız hadisleri bazen açıklamış, gerekli gördüğü konularda başka eserlerden alıntılar yaparak eklemiştir. Ayrıca *kütüb-i sitte*'ye dahil olduğu halde *Câmiu'l-usûl*'de yer almayan İbn Mâce'nin *süneni* de on yedinci cilde ilave etmiştir.

---

[14] Polat, Nazlıgül, Doğanay, a.g.e., 118
[15] Çakan, a.g.e., 243

Akçağ yayınlarından on sekiz cilt olarak basılan kitabın son cildi fihristlere tahsis edilmiştir. On sekizinci ciltte şu fihristler bulunmaktadır.

- Mefhumlar (konular) fihristi
- Lügatçe ve ıstılahlar fihristi
- Şerhedilen hadisler fihristi
- Ayetler fihristi
- Kaynaklar ve kitaplar fihristi

HADİS ARAŞTIRMA METODU

Bilgisayar Ortamında Hadis Bulma

1. **el-Mektebetü'ş-Şamile** (3.42 sürümü 33.7 gb.)

Türkçeye 'Kapsamlı Kütüphane' diye çevirebileceğimiz **el-Mektebetü'ş-Şamile**, kitap sayısı 10.500 civarına ulaşan matbû arapça islâmî kaynakların neredeyse tamamına yakınını içeren bir o kadar da fazlası olan bir programdır. Arama özelliği değişik alternatiflidir. Programda kütüphaneye kitap eklenebiliyor. İnternet bağlantısı olduğu takdirde program, sitesini kontrol ederek hem kendini güncelleyebiliyor ve eğer varsa yeni kitapları indirebiliyor.

Ayrıca siteden mevcut kitapların listesini görüp indirebilirsiniz.
Programın ayrıntılı bir de (arapça) yardım dosyası bulunuyor.

Düğmelerin açıklanması

- Kitap seçimini (اختيار كتاب) açar

- (aktif kitapta çalışır) ayrı bir pencerede o andaki kitabı büyüterek açar. (عرض كامل للكتاب)

- (aktif kitapta çalışır) kitap başlıklarını gösterme ve gizlemede (إظهار / إخفاء الشجرة) kullanılır.

- (aktif kitapta çalışır) Dipnotları gösterme/gizleme (إظهار / إخفاء التعليق)

- (aktif kitapta çalışır) Ekranda açık olan metin içinde arama (بحث في الشاشة الحالية)

- (aktif kitapta çalışır) Açık olan kitap içinde arama (بحث في الكتاب الحالي)

- Programda yüklü olan kitaplarda arama (بحث)

- Son arama sonuçlarını gösterme (فتح نتائج آخر بحث)

- Kaydedilmiş arama sonuçlarını gösterme (نتائج بحث محفو ظة)

- (aktif kitapta çalışır) hadis veya metinden bir bölüm şerh ile bağlantılıysa bu tuşla şerh menüsü açılır (شرح)

- Bir rivayetin başka hangi eserlerde geçtiğini gösterir (تخريج)

- Ravi biyografilerinde arama (ترجمة)

2. **Cevâmiu'l-Kelim** (4.5 sürümü 1.38 gb.)

el-Muhsin Kasım Derviş Fahru tarafından hazırlatılıp İslam aleminin istifadesine sunulmuş bir hadis programıdır. Katar devleti Diyanet İşleri Bakanlığı kontrolünde 350 bilim adamı tarafından 30 yıllık bir çalışma sonucunda oluşturulmuştur.

Bu geniş programda 1400 eser bulunmaktadır. Eserlerin isimleri ve bilgileri, programın içindeki (تعريفات) düğmesine tıklanıp açılan pencereden (بطاقة الكتاب) sekmesi tıklanarak görülebilir.

Program www.islamweb.net internet adresinden ücretsiz olarak indirilebilir.

Menüler ve fonksiyonları

- (عرض) Hadisleri, konu ya da baş tarafından bir bölüm yazılarak bulup okumaya yarar. Birçok alt seçeneği vardır.

- (بحث) Hadislerin içinden bir kelime yazılarak çeşitli seçeneklerle hadis bulmaya yarar. Birçok alt seçeneği vardır.

- (تقسيم موضوعي) Konulara göre hadis aramaya yarar.

- (قراءة متنوعة) Programa dahil eserleri okumak için bu menü kullanılmalıdır.

- (تخريج الرسائل)

3. İnternette Hadis Kitabı Bulma

a. Arapça siteler

- http://saaid.net/book/index.php (صيد الفوائد)

Tefsir, hadis, fıkıh vs. birçok konuda kitabın hem şamileye uygun halini hem de PDF şeklini bulabileceğiniz internet sitesidir. Sitenin kütüphane bölümüne üst sekmelerdeki "el-Mektebe" sekmesinden ulaşılmaktadır. Site tamamen Arapçadır.

- http://ar.islamway.net/books (طريق الإسلام)

Çok yönlü İslami bir internet sitesidir. Sitenin üst başlıklarından "el-Mektebe" sekmesine tıklanarak birçok kitabın bulunduğu bölüme ulaşmak mümkündür. Site, aralarında Türkçenin de bulunduğu on dilde yayın yapmaktadır.

- http://www.almeshkat.net/books/ (مكتبة مشكاة الاسلامية)

el-Mişkât sitesi, makaleler, dersler, sesli vaazlar vs. yanında farklı konularda birçok kitabı bünyesinde bulunduruyor. "el-Mektebe" sekmesinden ulaşılan kitaplar listesinden istenilen kitap seçilip indirilebiliyor. Kitapların bir kısmı Word formatına ilave olarak PDF formatına sahip bulunuyor.

- http://www.ahlalhdeeth.com/vb/forumdisplay.php?f=16 (ملتقى أهل الحديث)

Multekâ ehlu'l-hadîs adlı bu site hadisçilerin bilgilerini paylaştıkları bir forumdur. Birçok başlıklar açılmış, bu başlıklar altında o konuyla ilgili gerek bilgi gerekse kitap paylaşımı yapılıyor. Merak edilen bir konu soru olarak yazıldığında mutlaka yardım etmek için cevap yazanlar çıkıyor.

b. Türkçe siteler

- Geçen hafta tanıttığımız merhum Prof. Dr. İbrahim Canan'a ait Hadis Ansiklopedisi adlı eserin tümüne http://hadis.resulullah.org/index.php adresinden ulaşmak mümkündür.

- Diyanet Hadis sayfası: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı sitedir. Sitede; Hadis Tarihi ve Hadis Usulü'ne ait Talat Koçyiğit hocamızın iki eseri, Hadis Edebiyatı şeması, Hadis bölümünde 1953-2011 yıllarında yapılmış tezlerin listesi, Hadis sözlüğü vs. bölümleri bulunuyor. http://hadis.diyanet.gov.tr/default.aspx adresinden ulaşmak mümkündür.

AHMED İBN HANBEL[1]

Hayatı. 164 (780) yılı Rebîülevvelinde (veya Rebîülâhir) Bağdat'ta doğdu. Ailesi Merv'den Bağdat'a göç ederken annesi ona hamile olduğu için Merv'de doğduğunu söyleyenler de vardır. Oğlu Sâlih'in rivayet ettiği şecereye göre soyu Hz. Peygamber'in dedelerinden Nizâr'la birleşerek Hz. İsmâil'e kadar uzanır. Dedesi Hanbel b. Hilâl Emevîler devrinde Serahs valiliği yapmış, Abbâsîler'in idareyi ele geçirmesinde önemli görevler üstlenmiş, babası da Abbâsî ordusunda görev almıştı.

Ahmed b. Hanbel, babası otuz yaşlarında öldüğünden, Şeybânoğulları'ndan olan annesi Safiyye bint Meymûne'nin himayesinde büyüdü. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten ve Bağdatlı âlimlerden bir müddet gramer ve fıkıh okuduktan sonra hadis öğrenmeye başladı (795). İlk hocalarından biri, kendisinden pek çok hadis yazdığı tanınmış muhaddis Hüşeym b. Beşîr olup diğer **hocaları arasında**;

Süfyân b. Uyeyne,

Yahyâ b. Saîd el-Kattân,

Abdurrahman b. Mehdî,

Vekî' b. Cerrâh,

İmam Şâfiî ve

Abdürrezzâk b. Hemmâm

gibi âlimler bulunmaktadır. En çok hadis yazdığı hocası Vekî' b. Cerrâh'tır. İmam Şâfiî'den ise fıkıh ve usûl-i fıkıh öğrenmiştir. el-Müsned'deki rivayetlerine göre hocalarının sayısı 280 kadardır. Birini doğrudan, öbürünü başka bir râvi vasıtasıyla ondan iki hadis rivayet eden Buhârî'nin yanı sıra diğer tanınmış **talebeleri arasında**;

Müslim,

Ebû Dâvûd,

Tirmizî,

Nesâî,

Yahyâ b. Maîn

Ali b. Medînî,

Ebû Zür'a er-Râzî,

Ebû Hâtim er-Râzî,

iki oğlu Sâlih ve Abdullah

bulunmaktadır. Hocaları İmam Şâfiî, Abdürrezzâk ve Abdurrahman b. Mehdî de kendisinden hadis dinlemişlerdir. Yalnız İmâm Şafiî onun adını açıkça söylemek yerine, "güvenilir kimse bana rivayet etti (haddesenî es-sika)" demeyi tercih etmiştir.[2] Ahmed b. Hanbel Bağdatlı muhaddislerden faydalandıktan sonra hadis tahsilini tamamlamak üzere önce Kûfe'ye (799),

---

[1] Bu dosyadakiler bilgiler DİA'dan yararlanarak hazırlanmıştır.
[2] Zehebî, XI, 182-183

ardından dört defa Basra'ya (802-816 yılları arasında), ayrıca Mekke, Medine, Dımaşk, Halep ve Cezîre'ye seyahatler yaptı.

Bunların en uzunu ve en yorucusu, Abdürrezzâk b. Hemmâm'dan istifade etmek üzere ve yeterli parası olmadığı için kervancıların yanında deve bakıcılığı yapmak suretiyle 198 (813-14) yılında gerçekleştirdiği Yemen yolculuğudur. Fakat elli dirhemi bulunmadığı için Cerîr b. Abdülhamîd'den hadis okumak üzere diğer talebe arkadaşlarıyla birlikte Rey'e gidemedi. İkisi (veya üçü) yaya olmak üzere beş defa hacca gitti. Bu seyahatlerinde önemli hedeflerinden biri de Hicaz'daki muhaddislerle görüşüp onlardan faydalanmaktı. Hadis sahasındaki derin bilgisi ve güçlü hafızası ilim muhitlerinde duyulduğu için onu gıyaben tanıyan muhaddisler, yanlarına gittiği zaman istediği hadisleri memnuniyetle kendisine rivayet ederlerdi.

Kırk yaşına kadar devam eden talebelik hayatından sonra hadis okutmaya başladı. Çok zaman 5000 kadar hadis talebesi onu dinlemek üzere çevresinde toplanır, bunlardan 500 kadarı hadis yazarken diğerleri onun tavırlarından, ahlâk ve edebinden faydalanmaya çalışırlardı.

Mihne Olayları

Abbâsî Halifesi Me'mûn (813-833), Mu'tezile mezhebi ileri gelenlerinin tesiriyle, devrin tanınmış âlimlerini Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmeye çağırıncaya kadar Ahmed b. Hanbel hadis okutmaya devam etti. İmam bu görüşü benimsemediğini açıkça belirtince hapse atıldı. O sıralarda Tarsus'ta bulunan Me'mûn onunla görüşmek isteyince, bu konuda kendisi gibi düşünen Muhammed b. Nûh ile birlikte zincire vurularak yola çıkarıldılar. Ancak Rakka'ya vardıklarında halifenin ölüm haberi geldi. Bu sebeple tekrar Bağdat'a gönderildiler. Fakat Muhammed b. Nûh, Ahmed b. Hanbel'den genç olmasına rağmen sıkıntılara daha fazla dayanamadı ve yolda öldü. Ahmed b. Hanbel Bağdat'a getirilerek hapsedildi.

Yeni halife Mu'tasım (833-842) İbn Hanbel'in hapiste tutulmasını istedi. Şiddetli kamçı darbeleri altında inlediği halde orucunu dahi bozmadığını görünce, uygun bir ifade kullandığı takdirde serbest bırakılacağını söyledi. İbn Hanbel buna da yanaşmadı. İşkencenin hiçbir tesiri olmadığını gören halife onu serbest bırakmayı düşündü. Ancak etrafındakiler onu bu düşünceden vazgeçirdiler.

Ahmed b. Hanbel iki yıl dört ay süren bu hapis ve işkence hayatından sonra serbest bırakıldı. Mu'tasım'ın ölümünden sonra halife olan oğlu Vâsik döneminde (842-847) halkla görüşmesi ve hatta halifenin bulunduğu yerde ikamet etmesi yasaklandı. Vâsik'ın ölümüne kadar evinde göz hapsinde tutuldu. Cuma namazlarına bile gidemedi. Beş yıl boyunca oğulları dışında kimseye hadis rivayet edemedi.[3]

Mütevekkil devrinde (847-861) halku'l-Kur'ân meselesi sona erdi. Son günlerinde iyice halsiz düştüğü için halife özel doktorunu göndererek onu tedavi ettirmek istedi. Ancak doktor onun bedenen rahatsız olmadığını, az yemek, çok oruç tutmak ve ibadet etmek sebebiyle halsiz düştüğünü söyledi. Vefat edeceğini hissedince yanında bulundurduğu Hz. Peygamber'in üç tel saçından ikisini gözlerinin, birini de dilinin üstüne koymalarını vasiyet etti. İşkenceye tâbi tutulduğu günlerde yaptığı gibi kelime-i şehâdet getirerek oğullarının ve yakınlarının buna şahit olmalarını istedi.

[3] Zehebî, XI, 264-265

Vefatı

Ahmed b. Hanbel 12 Rebîülevvel 241 Cuma günü (31 Temmuz 855) Bağdat'ta vefat etti. Halifenin muhtelif kimselere yaptırdığı tahminlere göre, cenazesinde altmış bini kadın olmak üzere 800 bin (veya bir milyon) kişi bulundu.

Hayatında iki evlilik yaptı. İlk evliliğinden oğlu Sâlih doğdu. İsfahan kadısı olan Sâlih'in annesi vefat ettikten sonra ikinci defa evlendi. Bu hanımından da el-Müsned'i rivayet edecek olan oğlu Abdullah dünyaya geldi. İkinci karısının ölümünden sonra bir câriye aldı. Ondan da üç oğlu ile bir kızı oldu.

Şahsiyeti

Babasından kalan dokuma tezgâhının kirasından aldığı para geçimine yetmediği için bazen ücretle kitap istinsah eder, bazen uçkur (kemer) dokur, bazen da karısının eğirip dokuduğu kumaşı satardı. Ekinler biçildikten sonra tarlada kalan döküntüleri -diğer ihtiyaç sahipleriyle birlikte- topladığı olurdu. Yakınlarının söylediğine göre, evinde yiyip içecek birşey bulunmadığı zaman üzülecek yerde sevinir, ekmek kırıntılarını ıslatarak üzerine tuz döküp yerdi.

Kendisinden hadis okumak üzere Yemen'e kadar kervancıların yanında deve bakıcılığı yaparak gittiği hocası Abdürrezzâk b. Hemmâm ona bir miktar yardım teklif edince, "Eğer birinden yardım almayı kabul etseydim senden alırdım" diyerek kabul etmemişti.

Kendisini seven bazı tâcirlerin ve ona saygı duyanların ısrarla vermek istediği binlerce dirhem almamış, reddettiği büyük imkânları başkalarının geri çevirmediğini söyleyen oğlu Salih'e Tâhâ sûresinin 131. âyetini okuyarak (وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى) Allah'ın vereceği rızkın daha hayırlı ve daha kalıcı olacağını ifade etmişti.

Oğlu Abdullah, mihne* olayından önce onun günde 300 rekât namaz kıldığını, daha sonra vücudunun zayıflaması sebebiyle ancak bunun yarısı kadar kılabildiğini söyler. Her gün Kur'ân-ı Kerîm'in yedide birini okumayı âdet edinmişti. Cihad sevabına nâil olmak için Tarsus'ta bir müddet sınır bekçiliği yapmış ve savaşa da katılmıştı.

Resûl-i Ekrem'in bir tel saçını zaman zaman öpüp gözlerinin üzerine koyması ve suya batırıp bu suyu şifa niyetiyle içmesi, onun minber ve hücresine hayır ve bereket umarak el sürmekte bir beis görmemesi gibi oğlu Abdullah'tan nakledilen halleri, Ahmed b. Hanbel'in Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ve hasretin birer ifadesidir (Zehebî, XI, 212). Zehebî bu bilgileri verdikten sonra, Ahmed b. Hanbel'in böyle davranışlara taraftar olmadığını ileri sürenlerin ona iftira ettiklerini söyler.

Onun Hakkında Söylenenler

Yahyâ b. Saîd el-Kattân onun bir derya olduğunu, talebeleri arasında bir benzerini görmediğini söylemiş ve bütün kitaplarını (veya hadislerini) istifadesine sunmuştur.

İmam Şâfiî, Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'den daha faziletli, müttaki, âlim ve fakih bir kimse görmediğini söylemiş, diğer hocası Abdürrezzâk b. Hemmâm da aynı kanaati paylaşmıştır.

Ali b. Medînî ise, “Allah bu dini ridde günü Ebû Bekir ile, mihne günü de Ahmed b. Hanbel ile yüceltmiştir” demek suretiyle, o çetin imtihanda yapılan işkencelere onun kendisinden daha fazla dayandığını itiraf etmiştir.

Mihne olayında İbn Hanbel’in peygamber sabrı gösterdiğine işaret eden devrin tanınmış sûfîsi Bişr el-Hâfî, kendisinin aynı sabrı gösteremeyeceğini belirttikten sonra onun atıldığı ateşten has altın olarak çıktığını söylemiştir.

Talebelerinden Ebû Dâvûd, onun ilim meclislerinde uhrevî âlemin zevki bulunduğunu anlatmış, Ebû Hâtim er-Râzî de, Ehl-i sünnet ile ehl-i bid‘at taraftarlarını birbirinden ayırmanın en sağlam ölçüsü onu sevmektir, demiştir.

Hakkında Yazılanlar

Ahmed b. Hanbel’in hal tercümesine dair yazılan eserler şunlardır.

Sîretü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel. Oğlu Salih tarafından İbn Hanbel’in hal tercümesine ait bir risâledir.

Mihnetü İbn Hanbel adlı iki risâle. Oğlu Sâlih ile Ahmed b. Hanbel’in talebesi ve amcazadesi İshak b. Hanbel’in kaleme aldığı risalelerdir.

Ahmad b. Hanbal and the Mihna. W. M. Patton tarafından kalem alınmıştır.

Ahmed b. Hanbel ve’l-mihne. Ali Abdülhakk’a ait bir eserdir.

İbn Hanbel, hayâtühû ve asruhû, ârâühû ve fıkhuhû. Muhammed Ebû Zehre’nin İbn Hanbel ile ilgili bir monografi eserdir. Osman Keskioğlu tarafından tercüme edilmiştir.

el-İmâm Ahmed b. Hanbel. Mustafa eş-Şek‘nın İmam hakkında hazırladığı bir monografidir.

Eserleri

Ahmed b. Hanbel, en önemli eseri olan el-Müsned dışında kendisine nisbet edilen kitapların hiçbirini bizzat kaleme almamış, hatta kendi söz ve fetvalarının yazılmasına izin vermemiştir. Bundan dolayı eserleri, başta oğlu Abdullah olmak üzere diğer talebeleri tarafından ve ölümünden sonra kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşan ve hemen hepsi hadise dair olan eserleri şunlardır:

1. el-Müsned.
2. Kitâbü’s-Sünne.
3. Kitâbü’z-Zühd.
4. Kitâbü’l-Vera.
5. Kitâbü’l-İlel ve marifeti’r-ricâl.
6. Kitâbü Fezâili’s-sahâbe.
7. el-Mesâil.
8. Kitâbü’s-Salât.
9. Kitâbü’l-Eşribe.

10. er-Red ale'z-zenâdıka ve'l-Cehmiyye.
11. el-Akıde.
12. Kitâbü Fezâili Alî.
13. Kitâbü'l-Vukuf ve'l-vesâyâ.
14. Bâbü ahkâmi'n-nisâ.
15. Kitâbü't-Tereccül.
16. Kitâbü Ehli'l-milel ve'r-ridde ve'z-zenâdıka ve târiki's-salât ve'l-ferâiz ve nahvi zâlik.
17. Cevâbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel an suâl fî halki'l-Kurân.
18. Kitâbü'l-İrcâ.
19. Kitâbü'l-Îmân.

Ahmed b. Hanbel'in günümüze kadar gelip gelmediği bilinmeyen et-Tefsîr ve Kitâbü'l-Ferâiz adlarında iki eseri daha vardır. et-Tefsîr'in el-Müsned'den birkaç misli daha hacimli olduğu ve 120 bin hadis ihtiva ettiği söylenmektedir.

Hadis İlmindeki Yeri

Ahmed b. Hanbel'in hayatını dolduran yegâne meşgale hadis olmuştur. Hayatını hadise göre tanzim etmiş, yazdığı her hadis ile mutlaka amel ettiğini söylemiş, kendisinden istenen fetvaları da hadise dayanarak vermiştir.

Muhaddis ve zâhid Abdülvehhâb b. Abdülhakem el-Verrâk ona altmış bin fetva sorulduğunu, hepsini de "haddesenâ" ve "ahberenâ" diyerek hadislerle cevaplandırdığını söylemiştir.

Ebû Zür'a er-Râzî'nin birlikte yaptıkları müzakerelerde tesbit ettiğine göre Ahmed b. Hanbel -mükerrerleriyle birlikte- 700 bin (veya bir milyon) rivayeti ezbere bilmekteydi. Oğlu Abdullah da onun bir milyon rivayet derlediğini ve yazdığı her rivayeti ezberlemeyi prensip edindiğini söylemektedir.

Ahmed b. Hanbel'e göre, fakih sayılabilmek için iyi bir muhaddis olmak, en az dört yüz bin rivayeti ezbere bilmek ve sıhhatinden emin olunmayan rivayetlerle fetva vermekten kaçınmak gerekir.

Ona göre, "Fetva verme hususunda pek cüretkâr davrananlarınız, ateşe atılmakta en cüretkâr olanlarınızdır" meâlindeki hadis, duymadığı rivayetlerle fetva verenleri işaret etmektedir.

İmam Şâfiî, Iraklılar'la yaptığı bir münakaşada ele aldıkları konuya dair hiçbir hadis hatırlayamadığını söyleyince, ona aynı konuda üç hadis okuyan talebesi İbn Hanbel'e sahih hadisleri kendisinden daha iyi bildiğini itiraf etmiş ve kendi kanaat ve fetvalarının aksine sahih bir hadise rastlarsa haber vermesini istemiştir.[4]

Ebû Zür'a ile hadis müzakere ettiği sırada, nâfile ibadete pek düşkün olduğu halde, farzların dışında hiçbir namaz kılmaması, hadis ile uğraşmayı daha büyük ibadet saydığını göstermektedir. Yatsı namazını mescidde kıldıktan sonra, derin ilmine ve geniş hadis bilgisine hayran olduğu hocası Vekî' b. Cerrâh ile birlikte onun evine kadar yürüyerek bazı hadisleri

[4] Zehebî, XI, 213

müzakere ederlerdi. Bir gece bu müzakere kapının önünde sabah namazına kadar devam etmiş, her ikisi de vaktin nasıl geçtiğini farketmemişlerdi. Çünkü bu sırada Ahmed b. Hanbel Vekî'in bir hocasından onun duymadığı rivayetleri nakletmişti.

MÜSNED

Hadislerin adlarına göre tasnif edildiği kitap türü.

Hadis edebiyatında müsned, "her bir sahâbînin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri sıhhat derecesine veya konularına bakılmaksızın onların adı altında bir araya getiren kitap" anlamında "ale'r-ricâl" tasnif sisteminin bir türüdür.

Müsnedler pek çok hadisi çeşitli tariklerden gelen çok sayıda rivayetiyle ihtiva etmesinden dolayı, özellikle hadislerden hüküm çıkarma çalışmaları sırasında mütâbi' ve şâhid olarak başvuracak ve hadis Hakkında derinlemesine araştırma yapacak kişiler için en önemli kaynaklardır.

Müsnedlerin en hacimlisi kabul edilen, Bakî b. Mahled'in 1300'den fazla sahâbînin rivayetini bir araya getiren Müsned'inde her sahâbînin hadisleri fıkıh bablarına göre sıralandığı için eser el-Musannef diye de anılmıştır.

Müsned Türü Eserler

Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'i

Ali b. Ca'd'ın müsned'i

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb'ın müsned'i

Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe'in müsned'i

İbn Râhûye'nin müsned'i

Ebü'l-Hasan İbn Ebû Şeybe'in müsned'i

Muhammed b. Eslem, Ahmed b. Menî''in müsned'i

Bezzâr'ın müsned'i

Hasan b. Süfyân'ın müsned'i

MÜSNED-Ü AHMED İBN HANBEL

Müsned türü hadis kitaplarının Ahmed b. Hanbel tarafından tasnif edilen ve günümüze kadar gelen en geniş örneği.

Ahmed b. Hanbel'in 200-228 yıllarında 700.000 hadis arasından seçerek meydana getirdiği eser 904 kadar sahâbînin rivayetlerini ihtiva etmektedir. Bakî b. Mahled'in zamanımıza ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen el-Müsned'inin daha hacimli olduğu belirtiliyorsa da Ahmed b. Hanbel'in eseri müsned türünün elde mevcut en geniş örneğidir. Eser, günümüze İbn Hanbel'in oğlu Abdullah b. Ahmed ve onun talebesi Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katîî'nin rivayetiyle gelmiştir.

el-Müsned denince akla ilk gelen eser Ahmed b. Hanbel'in bu çalışmasıdır. Zira el-Müsned'de Abdullah b. Ahmed'in babasından okumadığı halde ondan "vicâde" yoluyla elde ederek esere ilâve ettiği, ayrıca Katîî'nin eklediği rivayetler bulunmaktadır. Sıhhati tartışmalı olan bu hadislerin 10.000 kadar olduğu, el-Müsned'de sahâbe sözleriyle birlikte 40.000'e yakın rivayet bulunduğu eski kaynaklarda söylenmekteyse de hadisleri numaralanarak yapılan baskılarından el-Müsned'de 27.647 (Şuayb el-Arnaût neşri; Hamza Ahmed ez-Zeyn neşrine göre 27.519, Abdullah Muhammed ed-Dervîş neşrine göre 27.718, Beytü'l-efkâri'd-düveliyye'nin tek ciltlik neşrine göre 28.199) hadisin yer aldığı görülmektedir.

Kitapta İslâm'a giriş tarihleri esas alınmak üzere önce aşere-i mübeşşerenin, ardından Ehl-i beyt, Hâşimoğulları, Mekkeli, Medineli, Kûfeli, Basralı, Suriyeli sahâbîlerin, eserin sonunda da ümmehâtü'l-mü'minîn ile diğer kadın sahâbîlerin rivayetleri ayrı bölümler halinde sıralanmıştır.

Müellif, eserinde pek çok sahih hadis bulunduğuna dikkat çekmek için onu Resûlullah'ın sünnetinde ihtilâf edildiği zaman başvurulmak üzere kaleme aldığını, onda bulunmayan rivayetlerin delil olmayacağını söylemiştir. Ancak Sahîhayn ile bazı Sünen'lerde olup el-Müsned'de yer almayan, el-Müsned'de olup da diğerlerinde bulunmayan sahih rivayetler de mevcuttur.

Müsned'de Uydurma Hadis Var mı?

İbnü'l-Cevzî'nin el-Müsned'de on beş mevzû hadis bulunduğuna dair iddiasının doğru olmadığını göstermek, Zeynüddin el-Irâkî'nin el-Müsned'deki dokuz hadisin mevzû olduğuna dair kaleme aldığı el-Kelâm 'ale'l-ehâdîsi'lletî tüküllime fîhâ bi'l-vaz' ve hiye fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed adlı kitabındaki bazı hadisleri savunmak için İbn Hacer el-Askalânî el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsnedi Ahmed adlı eserini yazmıştır.

Zehebî, el-Müsned'de delil olarak kullanılamayacak kadar zayıf rivayetlerin pek az, mevzû olduğu intibaını uyandıranların ise çok nâdir bulunduğunu söyler.[5] Bir hadisi hocalarından duyduğu lafızlarla rivayet etmeye özen gösteren İbn Hanbel'in hayatı boyunca eserini tekrar gözden geçirdiği dikkate alınarak el-Müsned'deki sıhhati tartışılan rivayetlerin oğlu Abdullah ile Katîî'nin ilâvelerinden kaynaklandığı belirtilmiş olup bazı muhaddislerin mevzû dediği az sayıdaki çok zayıf rivayetin bu müdahaleden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Abdullah'ın, babasının yarım bıraktığı işi tamamlamak için sayfalar halinde derlenen el-Müsned'i sıraya koyarken ve babası dışındaki hocalarından duyduğu bazı hadislerle babasından duymadığı halde ona okuduğu bazı rivayetleri esere ilâve ederken bazı hatalar yapmış olması mümkündür. "Zevâidü Abdillâh" diye anılan bu ilâveler eserde "haddesenâ Abdullah" şeklinde geçmektedir.

Müsned'in Ravileri ve Baskıları

İbn Hanbel, iki yıl dört ay süren ağır hapis ve işkence döneminden sonra evinde beş yıl göz hapsinde tutulduğu, vefatından önceki on üç yıl boyunca iki oğlu Abdullah ile Sâlih ve yeğeni Hanbel b. İshak dışında kimseye hadis rivayet edemediği için el-Müsned'in tamamı sadece bu üç râvi tarafından rivayet edilmiştir.

Ahmed Muhammed Şâkir, eseri yer yer şerhederek vefatından önce üçte birini on altı cilt halinde yayımlamış (Kahire 1369-1378/1949-1958), her cildin sonunda o ciltteki hadislerin

---

[5] A'lâmü'n-nübelâ', XI, 329

konularına göre fihristlerini vermiştir. Hamza Ahmed ez-Zeyn yarım kalan bu çalışmayı tamamlamak istemiş, hadisleri şerhetmeden senedlerinin sahih, hasen veya zayıf olduğunu göstermiş, alfabetik ve konularına göre iki fihrist cildiyle birlikte eseri yirmi cilt halinde neşretmiştir.

Abdullah Muhammed ed-Dervîş de merfû hadisleri harekeleyip eseri on cilt olarak yayımlamıştır.

Şuayb el-Arnaût, bazı araştırmacılarla beraber eseri beş cildi hadis ve râvi fihristi olmak üzere elli cilt halinde neşretmiştir. Beytü'l-efkâri'd-düveliyye'de hadisler numaralanmak suretiyle el-Müsned tek cilt halinde basılmıştır.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE DIŞINDA CENNET MÜJDESİ ALANLAR

Aşere-i Mübeşşere

Aşer-i mübeşşere, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından cennete girecekleri daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahâbî demektir.

Bu on sahâbî Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Saîd b. Zeyd'dir.

Aşere-i mübeşşere'nin bazı ortak özellikleri

1. Bu on sahâbî Hz. Peygamber'e ve İslâm'a büyük yardımlarda bulunmuşlardır.

2. Kureyş kabilesine mensup olup nesepleri Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşmektedir.

3. Bedir Savaşı'na ve Bey'atürrıdvân'a katılmışlardır. Bey'atürrıdvân'da bulunamayan Hz. Osman adına bizzat Hz. Peygamber iki elini birbirine kavuşturarak biat etmiş, onu da biata katılanlardan saymıştır.

4. Allah'ı ve Resulü'nü sevdikleri bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır.

5. Allah yolunda yakınlarına karşı savaşmaktan çekinmemişlerdir. Nitekim Mücâdele sûresinin, "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri, akrabaları bile olsa, Allah'a ve Peygamber'e karşı gelenlere sevgi beslediklerini göremezsin" meâlindeki 22. âyetinin aşere-i mübeşşereye dahil ashap hakkında nâzil olduğuna dair bazı rivayet ve yorumlar bulunmaktadır.

Aşere-i mübeşşerenin İslâmiyet'teki seçkin yerini dikkate alan İslâm bilginleri, ilmî tasnif ve değerlendirmelerde ilk sırayı hemen daima bunlara ayırmışlardır. Ahmed b. Hanbel el-Müsned'ine aşere-i mübeşşerenin rivayet ettiği hadislerle başlamıştır. Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-kebîr ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin Hilyetü'l-evliyâ' adlı eserlerinde de aynı sıralama görülmektedir. Aşere-i mübeşşerenin hepsiyle görüşüp onlardan hadis rivayet edenler tâbiîlerin birinci tabakası olarak kabul edilmiştir.[1]

Hz. Peygamber'in (s.a.) Gaybdan Haber Vermesi

Kur'an-ı Kerim'de Allah Resûlü'nün hem müjdeci hem de uyarıcı olarak görevlendirildiği bildirilmektedir.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. (Fetih, 48/8)

Hz. Peygamber (s.a.) miraca çıkarılmış, Allah'ın türlü ayetleri; mahşer, hesap, sırat, cennet ve cehennem gösterilmiştir. Mirac dönüşü Resûlullah, müşahede ettiklerini ümmetine haber vermiştir. Miracın gayesi de bu olsa gerektir.

Ayrıca Allah (cc), zaman zaman Resûlüne vayh-i ğayri metlüv diye nitelenen bildirimler yapmıştır.

وَأَنزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

---

[1] DİA, III, 547

…Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur. (Nisa 4/113)

… وَعُرِضَتْ عَلَيَّ أُمَّتِي فَلَمْ يَخْفَ عَلَيَّ التَّابِعُ وَالْمَتْبُوعُ

"…Ümmetim bana gösterildi. Onların hiçbir hali bana gizli kalmadı."[2]

Cennetle Müjdelenen Sahabîlerle Alakalı Rivayetler

Aşere-i mübeşşere Hz. Peygamber tarafından cennetlik oldukları müjdelenen on sahabî demektir. Bu sahabîler, aynı rivayette zikredildiklerinden dolayı toplu olarak tesbit edilmiş ve aşere-i mübeşşere şeklinde terimleşmiştir.

Cennetle müjdelenen sahabîlerle alakalı rivayetlerden bazıları şunlardır:

1- سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ فُلاَنٌ الْكُوفَةَ أَقَامَ فُلاَنٌ خَطِيبًا، فَأَخَذَ بِيَدِى سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ فَقَالَ: أَلاَ تَرَى إِلَى هَذَا الظَّالِمِ؟ فَأَشْهَدُ عَلَى التِّسْعَةِ إِنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ، وَلَوْ شَهِدْتُ عَلَى الْعَاشِرِ لَمْ إِيثَمْ - قَالَ ابْنُ إِدْرِيسَ وَالْعَرَبُ تَقُولُ آثَمْ - قُلْتُ وَمَنِ التِّسْعَةُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ عَلَى حِرَاءٍ: « **اثْبُتْ حِرَاءُ! إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ** ». قُلْتُ: وَمَنِ التِّسْعَةُ؟ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ. قُلْتُ: وَمَنِ الْعَاشِرُ؟ فَتَلَكَّأَ هُنَيَّةً ثُمَّ قَالَ: أَنَا.

Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Falan kimse (yani Hz. Muâviye) Kûfe'ye gelince, falan şahıs (yani Muğîre b. Şube) kalkıp bir konuşma yaptı. Bunun üzerine Saîd b. Zeyd elimden tuttu (ve hatibe işaret ederek): "Şu zalimi görüyor musun? Ben dokuz kişinin cennetlik olduğuna şahitlik ederim. Eğer onuncu kişinin cennetlik olduğuna da şahitlik etsem günaha girmiş olmam. (Ravilerden İbn İdris dedi ki: Bu hadisteki "günaha girmiş olmam" anlamına gelen "lem îsim" kelimesini Araplar "(lem) âsem" şeklinde okurlar.) Ben, "dokuz (kişi) kimdir?" dedim. Şöyle cevap verdi: Resûlullah (s.a.) Hıra (dağı) üzerinde iken (dağ bir ara sallanmaya başlayınca dağa hitaben: "Ey hıra dağı, sakin ol. Çünkü senin üzerinde bir peygamber, bir sıddık, bir de şehid vardır" dedi. Bunun üzerine dağın sallanması durdu. Ben tekrar: "Dokuz kişi kimdir?" dedim. Resûlullah (s.a.), Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyir, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. Avf, cevabını verdi. "Onuncu kimdir?" dedim. Biraz durakladı, sonra: "Ben" dedi. [3]

2- عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيِّ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي حَائِطٍ مِنْ حَائِطِ الْمَدِينَةِ، وَهُوَ مُتَّكِئٌ يَرْكُزُ بِعُودٍ مَعَهُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ، إِذَا اسْتَفْتَحَ رَجُلٌ فَقَالَ: « **افْتَحْ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ** ». قَالَ: فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، فَفَتَحْتُ لَهُ وَبَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ — قَالَ: - ثُمَّ اسْتَفْتَحَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَالَ: « **افْتَحْ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ** ». قَالَ: فَذَهَبْتُ فَإِذَا هُوَ عُمَرُ، فَفَتَحْتُ لَهُ وَبَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ، ثُمَّ اسْتَفْتَحَ رَجُلٌ آخَرُ — قَالَ: - فَجَلَسَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ: « **افْتَحْ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تَكُونُ** ». قَالَ: فَذَهَبْتُ فَإِذَا هُوَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، — قَالَ: - فَفَتَحْتُ وَبَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ — قَالَ: - وَقُلْتُ الَّذِى قَالَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ صَبْرًا أَوِ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ

Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Bir defasında Resûlüllah (s.a.) Medine'nin bahçelerinden birinde dayanmış olduğu halde yanındaki bir değneği su ile çamur

[2] Beyhakî, *Delâilu'n-nübüvve*, II, 413
[3] Ebu Davud, Sünne, 9

arasına dikmeye çalışırken aniden biri kapıyı çaldı. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.), **«Aç ve onu cennetle müjdele!»** buyurdular. Bir de baktım ki Ebu Bekir. Kapıyı açtım ve kendisini cennetle müjdeledim. Sonra başka bir zat kapının açılmasını istedi. Resûlüllah (s.a.): **«Aç ve onu cennetle müjdele!»** buyurdular. Ben (kapıya) gittim. Bir de baktım ki Ömer. Kapıyı açtım ve kendisini cennetle müjdeledim. Sonra başka bir zat kapıyı çaldı. (Bu sefer) Hz. Peygamber (s.a.) oturdu ve şöyle buyurdu: **«Aç ve başa gelecek belalar şartıyla onu cennetle müjdele!»** buyurdular. Bir de baktım ki Osman b. Affan. Ona da kapıyı açtım ve kendisini cennetle müjdeledim. Hz. Peygamber'in (s.a.) dediğini kendisine söyledim. Osman: Allahım sabır! Veya, yardım edecek olan Allah'dır, dedi.[4]

3- أَخْبَرَنِي أَبُو مُوسَى الأَشْعَرِيُّ، أَنَّهُ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ خَرَجَ، فَقَالَ: لأَلْزَمَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَلأَكُونَنَّ مَعَهُ يَوْمِي هَذَا. قَالَ: فَجَاءَ الْمَسْجِدَ فَسَأَلَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-، فَقَالُوا: خَرَجَ، وَجَّهَ هَا هُنَا – قَالَ: - فَخَرَجْتُ عَلَى أَثَرِهِ أَسْأَلُ عَنْهُ حَتَّى دَخَلَ بِئْرَ أَرِيسٍ، - قَالَ: - فَجَلَسْتُ عِنْدَ الْبَابِ وَبَابُهَا مِنْ جَرِيدٍ حَتَّى قَضَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حَاجَتَهُ وَتَوَضَّأَ، فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ قَدْ جَلَسَ عَلَى بِئْرِ أَرِيسٍ، وَتَوَسَّطَ قُفَّهَا وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ وَدَلاَّهُمَا فِي الْبِئْرِ، - قَالَ: - فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ انْصَرَفْتُ فَجَلَسْتُ عِنْدَ الْبَابِ، فَقُلْتُ: لأَكُونَنَّ بَوَّابَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم- الْيَوْمَ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَدَفَعَ الْبَابَ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: أَبُو بَكْرٍ، فَقُلْتُ: عَلَى رِسْلِكَ – قَالَ: - ثُمَّ ذَهَبْتُ فَقُلْتُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذَا أَبُو بَكْرٍ يَسْتَأْذِنُ، فَقَالَ: « **ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ** ». قَالَ: فَأَقْبَلْتُ حَتَّى قُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ: ادْخُلْ وَرَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُبَشِّرُكَ بِالْجَنَّةِ، - قَالَ: - فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَجَلَسَ عَنْ يَمِينِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- مَعَهُ فِي الْقُفِّ وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي الْبِئْرِ كَمَا صَنَعَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ وَقَدْ تَرَكْتُ أَخِي يَتَوَضَّأُ وَيَلْحَقُنِي، فَقُلْتُ إِنْ يُرِدِ اللَّهُ بِفُلاَنٍ - يُرِيدُ أَخَاهُ - خَيْرًا يَأْتِ بِهِ، فَإِذَا إِنْسَانٌ يُحَرِّكُ الْبَابَ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقُلْتُ: عَلَى رِسْلِكَ، ثُمَّ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَقُلْتُ: هَذَا عُمَرُ يَسْتَأْذِنُ، فَقَالَ: « **ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ** ». فَجِئْتُ عُمَرَ، فَقُلْتُ: أَذِنَ وَيُبَشِّرُكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِالْجَنَّةِ – قَالَ: - فَدَخَلَ فَجَلَسَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي الْقُفِّ عَنْ يَسَارِهِ وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي الْبِئْرِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ، فَقُلْتُ: إِنْ يُرِدِ اللَّهُ بِفُلاَنٍ خَيْرًا - يَعْنِي أَخَاهُ - يَأْتِ بِهِ، فَجَاءَ إِنْسَانٌ فَحَرَّكَ الْبَابَ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، فَقُلْتُ: عَلَى رِسْلِكَ – قَالَ: - وَجِئْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم- فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: « **ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ مَعَ بَلْوَى تُصِيبُهُ** »، قَالَ: فَجِئْتُ فَقُلْتُ: ادْخُلْ وَيُبَشِّرُكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِالْجَنَّةِ مَعَ بَلْوَى تُصِيبُكَ، - قَالَ: - فَدَخَلَ فَوَجَدَ الْقُفَّ قَدْ مُلِئَ، فَجَلَسَ وُجَاهَهُمْ مِنَ الشِّقِّ الآخَرِ. قَالَ شَرِيكٌ: فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: فَأَوَّلْتُهَا قُبُورَهُمْ.

Ebu Musa el-Eş'arî haber verdi ki, kendisi evinde abdest almış, sonra dışarı çıkarak: Bugün mutlaka Resûlüllah'ın (s.a.) yanında bulunacağım, demiş ve mescide gelmiş. Hz. Peygamber'i (s.a.) sormuş: Çıktı şu tarafa doğru gitti, demişler. Ebu Musa diyor ki: Ben de onu sorarak izinden yola çıktım. Nihayet erîs kuyusunun olduğu yere girdi. Ben de kapıda oturdum. Onun kapısı hurma dalından idi. Resûlüllah (s.a.) hacetini görüp abdestini alınca kalkarak yanına vardım. Bir de baktım erîs kuyusunun kenarına oturmuş, baldırlarını açmış ve ayaklarını kuyuya sarkıtmış. Ona selâm verdim. Sonra giderek kapının yanına oturdum. (Kendi kendime) Bugün Resûlüllah'a (s.a.) kapıcılık yapacağım, dedim. Az sonra Ebu Bekir

---

[4] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 28

geldi ve kapıyı çaldı. Kim o? dedim. Ebu Bekir! cevabını verdi. Bekle! dedim. Sonra giderek: Ya Resûlallah! Bu gelen Ebu Bekir'dir. İzin istiyor, dedim. «**Ona izin ver ve kendisini cennetle müjdele!**» buyurdu. Ben dönüp geldim ve Ebu Bekir'e: Gir! Resûlüllah (s.a.) seni cennetle müjdeliyor, dedim. Ebu Bekir girdi ve Resûlüllah'ın (s.a.) sağ tarafına oturdu. Ayaklarını da Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı gibi kuyuya sarkıttı, baldırlarını açtı. Sonra ben (kapı yanına) döndüm ve oturdum. Kardeşimi abdest alırken bırakmıştım. Bana yetişecekti. (İçimden kardeşimi kastederek) Eğer Allah filâna hayır murad etti ise, onu buraya getirir, dedim. Bir de baktım biri kapıyı kıpırdatıyor: Kim o? dedim. Ömer b. Hattâb! dedi. Bekle! dedim. Sonra Resûlüllah'ın (s.a.) yanına gelerek selâm verdim ve: Bu gelen Ömer'dir, izin istiyor! dedim. «**Ona izin ver ve kendisini cennetle müjdele!**» buyurdular. Hemen Ömer'e gelerek: İzin verdi. Resûlüllah (s.a.) seni cennetle müjdeliyor! dedim. O da girdi ve Resûlüllah'ın (s.a.) sol tarafına oturdu. Ayaklarını kuyuya sarkıttı. Sonra (kapının yanına) dönerek oturdum. (kardeşimi kastederek) Allah filâna hayır murad etti ise onu (buraya) getirir, dedim. Derken biri gelerek kapıyı salladı: Kim o? dedim. Osman b. Affân'ım! cevabını verdi. Bekle! dedim ve Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek haber verdim: «**Ona izin ver; ve başına gelecek bir belâ ile birlikte kendisini cennetle müjdele!**» buyurdu. Hemen geldim ve: Gir! Resûlüllah (s.a.) başına gelecek bir belâ ile birlikte seni cennetle müjdeliyor, dedim. O da girdi. Fakat kuyunun başı dolmuştu. Öbür tarafa onların karşılarına geçip oturdu. Şerik dedi ki: Saîd b. Müseyyeb: Ben bunu kabirlerine yorumladım, dedi.[5]

4- حَدَّثَنِي جَدِّي رِيَاحُ بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ كَانَ فِي الْمَسْجِدِ الْأَكْبَرِ وَعِنْدَهُ أَهْلُ الْكُوفَةِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ، فَجَاءَهُ رَجُلٌ يُدْعَى سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ، فَحَيَّاهُ الْمُغِيرَةُ وَأَجْلَسَهُ عِنْدَ رِجْلَيْهِ عَلَى السَّرِيرِ، فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ فَاسْتَقْبَلَ الْمُغِيرَةَ فَسَبَّ وَسَبَّ، فَقَالَ: مَنْ يَسُبُّ هَذَا يَا مُغِيرَةُ؟ قَالَ: يَسُبُّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: يَا مُغِيرَ بْنَ شُعْبَ! يَا مُغِيرَ بْنَ شُعْبَ! ثَلَاثًا أَلَا أَسْمَعُ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَبُّونَ عِنْدَكَ لَا تُنْكِرُ وَلَا تُغَيِّرُ؟ فَأَنَا أَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا سَمِعَتْ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِنِّي لَمْ أَكُنْ أَرْوِي عَنْهُ كَذِبًا يَسْأَلُنِي عَنْهُ إِذَا لَقِيتُهُ أَنَّهُ قَالَ: **أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ، وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ، وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ، وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ، وَالزُّبَيْرُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ فِي الْجَنَّةِ، وَسَعْدُ بْنُ مَالِكٍ فِي الْجَنَّةِ، وَتَاسِعُ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْجَنَّةِ** لَوْ شِئْتُ أَنْ أُسَمِّيَهُ لَسَمَّيْتُهُ، قَالَ: فَضَجَّ أَهْلُ الْمَسْجِدِ يُنَاشِدُونَهُ: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ! مَنْ التَّاسِعُ؟ قَالَ: نَاشَدْتُمُونِي بِاللَّهِ، وَاللَّهِ الْعَظِيمِ أَنَا تَاسِعُ الْمُؤْمِنِينَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَاشِرُ، ثُمَّ أَتْبَعَ ذَلِكَ يَمِينًا قَالَ: وَاللَّهِ لَمَشْهَدٌ شَهِدَهُ رَجُلٌ يُغَبِّرُ فِيهِ وَجْهَهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ مِنْ عَمَلِ أَحَدِكُمْ وَلَوْ عُمِّرَ عُمُرَ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامِ.

Riyâh b. el-Haris bildiriyor: Muğire b. Şu'be büyük mescidde oturmuştu. Sağında ve solunda da Kûfeliler oturuyordu. Saîd b. Zeyd adında bir adam gelince Muğîre onu hoş bir şekilde karşıladı ve divanda ayaklarının yanına oturttu. O esnada Kûfelilerden bir adam geldi. Muğîre'nin karşısında durdu ve sövüp saymaya başladı. Saîd: "Ey Muğîre! Bu adam kime sövüyor?" diye sorunca, Muğire: "Ali b. Ebi Tâlib'e sövüyor" karşılığını verdi. Bunun üzerine Saîd üç defa: "Ey Muğire b. Şu'be!" dedikten sonra şöyle devam etti: "Yanında Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına sövüldüğünü duyduğun halde neden karşı çıkmıyorsun? Resûlullah'ın (s.a.) şu sözünü kulaklarımla işittiğime ve aklımda iyice tuttuğuma dair şehadet ederim ki, onun adına size yalan söyleyecek değilim. Zira onunla karşılaştığımda bunun hesabını benden sorar**: «Ebu Bekir cennettedir. Ömer cennettedir. Ali cennettedir. Osman**

[5] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 29; Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe, 5.

cennettedir. Talha cennettedir. Zübeyir cennettedir. Abdurrahman (b. Avf) cennetedir. Sa'd b. Mâlik cennettedir» Müminlerin dokuzuncusu da cennettedir ve istesem onun da adını verebilirim." Mesciddekiler bir anda ayaklanıp: "Ey Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabîsi! dokuzuncu kişi kim?" diyerek adını söylemesi konusunda ısrar ettiler. Saîd: "Allah adına söylemem konusunda bana ısrar ettiniz. Allah da pek yücedir. Müminlerin dokuzuncusu olan o kişi benim. Resûlullah (s.a.) de onuncu kişidir" dedi ve yemin ederek şöyle devam etti: "Vallahi kişinin Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında bulunup da sadece yüzünün tozlanması, sizden birinize Hz. Nuh'un ömrü kadar ömür verilip de ölene kadar salih amel işlemesinden daha hayırlıdır."[6]

Aşere-i Mübeşşere Dışında Cennetlikler

Hadislerde cennetlik oldukları topluca haber verilen bu sahâbîlerden başka toplu veya münferit olarak cennetle müjdelenenler de vardır.

Bedir Savaşına Katılanlar

حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، قَالَ: سَمِعْتُ حُصَيْنَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الغَنَوِيَّ، وَالزُّبَيْرَ بْنَ العَوَّامِ، وَكُلُّنَا فَارِسٌ، قَالَ: «**انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنَ المُشْرِكِينَ، مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى المُشْرِكِينَ**» فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا، حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْنَا: الكِتَابُ، فَقَالَتْ: مَا مَعَنَا كِتَابٌ، فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا، فَقُلْنَا: مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَتُخْرِجِنَّ الكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ، فَلَمَّا رَأَتِ الجِدَّ أَهْوَتِ الى حُجْزَتِهَا، وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ، فَأَخْرَجَتْهُ، فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالمؤْمِنِينَ، فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ» قَالَ حَاطِبٌ: وَاللَّهِ مَا بِي أَنْ لاَ أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ القَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي، وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَدَقَ وَلاَ تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا» فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالمؤْمِنِينَ، فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ، فَقَالَ: «أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ؟» فَقَالَ: " **لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ؟ فَقَالَ: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الجَنَّةُ، أَوْ: فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ** " فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ، وَقَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.) beni, Ebû Mersed'i ve Zübeyir'i gönderdi. Hepimiz süvârî idik. Resûlullah: "Gidin, Hâh bostânına kadar ilerleyin. Orada müşriklerden bir kadın vardır. Kadının yanında Hâtıb b. Ebî Beltea'dan Mekke müşriklerine yazılmış bir mektup vardır. (Onu bana getirin)" buyurdu. Nihayet biz o kadına Resûlullah'ın dediği yerde, kendisine ait bir deve üzerindeyken yetiştik. Kadına: Mektubu çıkar, dedik. Kadın: Bizim yanımızda mektup yok, diye inkâr etti. Biz; bindiği deveyi çöktürdük ve mektubu aradık fakat bulamadık. Kadına: Resûlullah yalan söylememiştir. Ya mektubu çıkaracaksın yahut elbiselerini soyup bulacağız, dedik. Kadın ciddi olduğumuzu görünce, elini belindeki kuşağa uzattı, mektup kadının beline bağlanmış kuşaktaydı. Kadın onu çıkardı. Biz yazıyı alıp Resûlullah'a getirdik... Ömer: Ya Resûlallah! Bu zât Allah'a, Resûlüne ve müminlere hainlik

[6] Ahmed b. Hanbel, I, 187

yapmıştır; müsaade et boynunu vurayım, dedi. Hz. Peygamber (s.a.), Hâtıb'a hitaben: “Bunu niçin yaptın?” buyurdu. Hâtıb: Vallahi Allah'ı ve Rasûlü'nü inkar etmiş değilim. Ben sadece Mekkeliler arasında bir değerim olsun da, bununla Allah, ailemi ve malımı himaye etsin istedim. Senin yanındaki Muhacir sahâbîlerden herbirinin Mekke'de ailesini ve malını koruyacak hısımları vardır; (benim ise kimsem yoktur, ben onlarla sadece anlaşmalı bir kimseyim; Kureyş'ten değilim), dedi.

Hâtıb'ın bu savunması üzerine Hz. Peygamber (s.a.): “Hâtıb doğru savunma yaptı, ona hayırdan başka birşey söylemeyin!” buyurdu. Fakat Ömer: Muhakkak o Allah'a, Resûlü'ne ve müminlere hainlik yapmıştır. Müsaade et onun boynunu vurayım, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Hâtıb Bedir’e katılanlardan değil mi?” buyurdu ve şöyle devam etti: “Belki Allah, Bedir ehline bakmış da: İstediğinizi yapın, cennet sizlere vâcib olmuştur: veya: Ben sizleri bağışladım, buyurmuştur” dedi. Bunun üzerine Ömer'in gözlerinden yaşlar boşandı ve şöyle dedi: Allah ve Resûlü en iyi bilendir.[7]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ عَبْدًا لِحَاطِبٍ جَاءَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْكُو حَاطِبًا فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ لَيَدْخُلَنَّ حَاطِبٌ النَّارَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**كَذَبْتَ لَا يَدْخُلُهَا، فَإِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ**»

Hâtıb'ın kölesi Resûlüllah’a (s.a.) Hâtıb'ı şikâyete gelerek: Ya Resûlallah! Hâtıb mutlaka cehennem boylayacaktır, dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.) şöyle buyurdu:
«Yanlış konuşuyorsun! O cehenneme girmeyecek! Çünkü o Bedir’de ve Hudeybiye’de bulunmuştur.»[8]

Rıdvan Biatına Katılanlar

سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ أَخْبَرَتْنِى أُمُّ مُبَشِّرٍ أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِىَّ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ عِنْدَ حَفْصَةَ « **لاَ يَدْخُلُ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ أَحَدٌ. الَّذِينَ بَايَعُوا تَحْتَهَا** ». قَالَتْ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَانْتَهَرَهَا فَقَالَتْ حَفْصَةُ: ﴿ **وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا** ﴾ فَقَالَ النَّبِىُّ -صلى الله عليه وسلم-: « **قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ** ﴿ **ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا** ﴾

Câbir b. Abdullah’ı şöyle demiştir: Bana Ümmü Mübeşşir haber verdi ki, Hz. Peygamber’i (s.a.) Hafsa’nın yanında şöyle buyururken işitmiş: «Cehenneme inşaallah, ağacın altında biat edenlerden hiç kimse girmeyecek.» Hafsa şöyle dedi: Hayır ya Resûlallah! Hz. Peygamber onu böyle söylemekten men etti. Bunun üzerine Hafsa: «Sizden hiç bir kimse yoktur ki, o cehenneme uğramasın.» ayetini hatırlatınca, Hz. Peygamber (s.a.) de: «Allah (c.c.), Sonra Allah’dan korkanları kurtaracağız ve zalimleri orada diz çökmüş halde bırakacağız, buyurdu» dedi.[9]

Ümmetten 70.000 Kişi ve Ukkâşe b. Mıhsan

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ – رضى الله عنهما – قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِىُّ – صلى الله عليه وسلم – يَوْمًا فَقَالَ « **عُرِضَتْ عَلَىَّ الأُمَمُ فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِىُّ مَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِىُّ مَعَهُ الرَّجُلاَنِ ، وَالنَّبِىُّ مَعَهُ الرَّهْطُ ، وَالنَّبِىُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ ، وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا**

---

[7] Buhârî, Meğâzî, 9, 46; Müslim, Fedâilu’s-sahâbe, 161
[8] Müslim, Fedâilu’s-sahâbe, 162
[9] Müslim, Fedâilu’s-sahâbe, 163

سَدَّ الأُفُقَ فَرَجَوْتُ أَنْ يَكُونَ أُمَّتِى ، فَقِيلَ هَذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ . ثُمَّ قِيلَ لِى انْظُرْ . فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ فَقِيلَ لِى انْظُرْ هَكَذَا وَهَكَذَا . فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ فَقِيلَ هَؤُلاَءِ أُمَّتُكَ ، وَمَعَ هَؤُلاَءِ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ » . فَتَفَرَّقَ النَّاسُ وَلَمْ يُبَيَّنْ لَهُمْ ، فَتَذَاكَرَ أَصْحَابُ النَّبِىِّ – صلى الله عليه وسلم – فَقَالُوا أَمَّا نَحْنُ فَوُلِدْنَا فِى الشِّرْكِ ، وَلَكِنَّا آمَنَّا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ، وَلَكِنْ هَؤُلاَءِ هُمْ أَبْنَاؤُنَا ، فَبَلَغَ النَّبِىَّ – صلى الله عليه وسلم – فَقَالَ « **هُمُ الَّذِينَ لاَ يَتَطَيَّرُونَ ، وَلاَ يَسْتَرْقُونَ ، وَلاَ يَكْتَوُونَ ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ** » . فَقَامَ عُكَّاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ فَقَالَ أَمِنْهُمْ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « **نَعَمْ** » . فَقَامَ آخَرُ فَقَالَ أَمِنْهُمْ أَنَا فَقَالَ « **سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ** »

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.) bizim yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: “Bana bütün ümmetler gösterildi: Bir peygamber beraberinde bir kişi ile, bir peygamber yanında iki kişi ile, bir peygamber beraberinde bir topluluk ile geçmeye başladılar. Bir peygamberin yanında da hiç kimse yoktu. Ben uzakta ufku kaplamış bir karaltı gördüm, bunların ümmetim olmasını ümit ettim. Bana: Bu, Musa peygamber ile onun kavmidir, denildi. Sonra bana: Şu tarafa bak! denildi. Ben orada da ufku kaplamış çok daha büyük bir karaltı gördüm. Bana yine: Şu tarafa ve şu tarafa bak! denildi. Ben o taraflarda da ufku kaplamış çok büyük bir karaltı gördüm. Bana: İşte bunlar senin ümmetindir. Bunların içinde yetmiş bin kişi vardır ki, bunlar hesaba çekilmeden cennete girecekler, denildi”. Hz. Peygamber (s.a.) sonra evine girdi ve cennete hesapsız gireceklerin kimler olduğunu açıklamadan insanlar dağıldı. Hz. Peygamber'in sahâbîleri kendi aralarında konuşmaya başladılar: Biz müşriklerin arasında doğduk, fakat Allah'a ve Resûlü'ne iman ettik (bu sebeble cennete gireriz). Fakat hesapsız cennete girecek olan bahtiyarlar bizim (Müslüman olarak doğan) oğullarımızdır, dediler. Bu konuşmalar Hz. Peygamber'e ulaşınca (dışarı çıkıp): “Cennete hesaba çekilmeden girecek olanlar şunlardır: onlar uğursuzluğu kabul etmezler, büyü yapmazlar, yarayı dağlamazlar ve her hususta Rablerine dayanıp güvenirler” buyurdu.
Bunun üzerine Ukkâşe ibn Mıhsan ayağa kalktı: Ben onlardan mıyım ya Resûlallah? dedi. Resûlullah (s.a.): “Evet onlardansın” buyurdu. Sonra bir başkası ayağa kalktı: Ben de onlardan mıyım? dedi. Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: “Bu hususta Ukkâşe seni geçti”.[10]

Yâsir’in Ailesi

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِأَبِي عَمَّارٍ، وَأُمِّ عَمَّارٍ: «**اصْبِرُوا آلَ يَاسِرٍ مَوْعِدُكُمُ الْجَنَّةُ**»

Osman b. Affan’dan (r.a.) rivayete göre o şöyle demiştir: Resûlullah’ın (s.a.) Ammar’ın babası ve annesine şöyle dediğini işittim: “Sabredin ey Yâsir ailesi, sizin yeriniz cennettir!”.[11]

Sa‘d b. Muaz

حَدَّثَنَا أَبُو عَمَّارٍ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو حَدَّثَنَا وَاقِدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ قَالَ قَدِمَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ مَنْ أَنْتَ فَقُلْتُ أَنَا وَاقِدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ. قَالَ فَبَكَى وَقَالَ: إِنَّكَ لَشَبِيهٌ بِسَعْدٍ، وَإِنَّ سَعْدًا كَانَ مِنْ أَعْظَمِ النَّاسِ وَأَطْوَلِهِمْ، وَإِنَّهُ بَعَثَ إِلَى النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– جُبَّةً مِنْ دِيبَاجٍ مَنْسُوجٌ فِيهَا الذَّهَبُ، فَلَبِسَهَا

[10] Buhârî, Tıp, 42; Rikâk, 50; Müslim, İman, 374
[11] Taberânî, *Mu‘cemu’l-kebîr*, XXIV, 303; *Mu‘cemu’l-evsat*, II, 141; Hâkim, *Müstedrek*, III, 432

رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَقَامَ أَوْ قَعَدَ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَلْمُسُونَهَا فَقَالُوا: مَا رَأَيْنَا كَالْيَوْمِ ثَوْبًا قَطُّ. فَقَالَ: « **أَتَعْجَبُونَ مِنْ هَذِهِ ؟ لَمَنَادِيلُ سَعْدٍ فِى الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا تَرَوْنَ** »

Sa‘d b. Muâz (r.a.)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Enes b. Mâlik bir yolculuktan dönünce ziyaret için yanına varmıştım, sen kimsin? diye sordu. Ben de; Vakîd b. Amr b. Sa‘d b. Muâz’ım dedim. Bunun üzerine ağladı ve şöyle dedi: Sen deden Sa‘d’e çok benziyorsun. Sa‘d insanların en uzun boylusu ve iri yapılısı idi. Resûlullah’a (s.a.) dibâc kumaşından dokunmuş altın işlemeli bir cübbe göndermişti. Resûlullah (s.a.) onu giydi ve minbere çıkıp ayakta durdu veya oturmuştu. İnsanlar cübbeyi elleriyle tutup bakmaya başladılar ve dediler ki: Bu güne kadar böyle güzel elbise görmedik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.): Bu elbiseyi beğendiniz mi? Sa‘d’ın Cennet’teki basit bir mendili bu gördüğünüz elbiseden çok daha değerlidir.[12]

Ümmü Haram bint Milhân (Hala Sultan)

Enes b. Mâlik’in (r.a.) teyzesidir. Kıbrısımızda *hala sultan* diye bilinir.

حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، أَنَّ عُمَيْرَ بْنَ الأَسْوَدِ العَنْسِيَّ، حَدَّثَهُ – أَنَّهُ أَتَى عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَهُوَ نَازِلٌ فِي سَاحَةِ حِمْصَ وَهُوَ فِي بِنَاءٍ لَهُ، وَمَعَهُ أُمُّ حَرَامٍ – قَالَ: عُمَيْرٌ، **فَحَدَّثَتْنَا أُمُّ حَرَامٍ: أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ البَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا»، قَالَتْ أُمُّ حَرَامٍ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا فِيهِمْ؟ قَالَ: «أَنْتِ فِيهِمْ»، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ»، فَقُلْتُ: أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «لاَ»**

Umeyr ibnu'l-Esved el-Ansî, Ubâde ibnu's-Sâmit'in yanına gelmiş. Ubâde o sırada Hıms sahilinde kendisine ait bir binaya inmiş, beraberinde de zevcesi Ümmü Haram bulunuyormuş.

Umeyr dedi ki: Bize Ümmü Haram bint Milhân, kendisinin Hz. Peygamber'den: "Ümmetimden denizde savaş eden ilk muhâribler (mağfiret olunmayı) haketmişlerdir)" buyururken işittiğini tahdîs etti. Ümmü Haram dedi ki: Ben de: Ya Resûlallah! Ben onların içinde miyim? diye sordum; "Sen onların arasındasın" diye cevap verdi. Bundan sonra Hz. Peygamber: "Ümmetimden Kayser'in şehrine gaza eden ilk muhâribler de mağfiret olunmuşlardır" buyurdu. Ben bunların içinde miyim ya Resûlallah? diye sordum. O: "Hayır!" diye cevâb verdi.[13]

Ümmü Eymen

Asıl adı Bereke bint Sa‘lebe’dir. Ümmü Eymen künyesiyle meşhur olmuştur.

Peygamber Efendimize dadılık yapmış ve “Annemden sonra annemdir”[14] iltifatına mazhar olmuş mübarek kadın Sahabedir. Kendisi doğumundan itibaren Peygamber Efendimizin hizmetinde bulunmuş ve azad edilip özgürlüğüne kavuşturulduğu halde hizmetini devam ettirmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen tek Sahabe olan Zeyd bin Harise’ye eş, Üsame gibi kahraman bir İslam kumandanına anne olmuştur. Savaşlara katılmış ve bu sırada yaralıları tedavi, su taşıma ve durumu ağır olanları Medine’ye götürme gibi hizmetlerde bulunmuştur. Peygamber Efendimizin vefatından sonra Sahabeden büyük saygı ve hürmet görmüştür. Uzun bir ömür yaşamış ve Hz. Osman’ın (r.a.) halifeliğinin ilk yıllarında vefat etmiştir.

[12] Tirmizî, Libas, 3; Nesâî, Ziyne, 89
[13] Buhârî, Cihad, 93
[14] İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 432; İbn S‘ad, *Tabakât*, VIII, 223

« من سره أن يتزوج امرأة من أهل الجنة **فَلْيَتَزَوَّجْ** أم أيمن »

“Cennet ehlinden bir kimseyle evlenmek isteyen Ümmü Eymen ile evlensin”[15]

Siyahi Kadın

وعنْ عطاءِ بْنِ أَبِي رَباحٍ قالَ : قالَ لِي ابْنُ عبَّاسٍ رضي اللَّهُ عنهُمَا: ألا أريكَ امْرَأَةً مِن أَهْلِ الجَنَّة ؟ فَقُلت : بلَى ، قَالَ : هذِهِ المرأَةُ السوْداءُ، أَتَتِ النبيَّ صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم فقالَتْ : إنِّي أُصْرَعُ ، وإنِّي أَتَكَشَّفُ ، فَادْعُ اللَّه تعالى لِي قَالَ : « **إن شئْتِ صَبَرْتِ ولكِ الْجنَّةُ، وإنْ شِئْتِ دعَوْتُ اللَّه تَعالَى أَنْ يُعافِيَكِ** » فقَالتْ : أَصْبِرُ ، فقَالت : إِنِّي أَتَكشَّفُ ، فَادْعُ اللَّه أَنْ لا أَتَكشَّفَ ، فَدَعَا لَهَا . متَّفقٌ عليْهِ .

Atâ İbn Ebî Rebâh’dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Abdullah İbn Abbâs (*r.a.)* bana: Sana cennetlik bir kadın göstereyim mi? dedi. Ben: Evet, göster, dedim. İbn Abbâs şöyle dedi: Şu (iri yarı) siyah kadın var ya! İşte bu kadın (birgün) Hz. Peygamber’e (s.a.) geldi ve: Beni sara tutuyor ve üstüm başım açılıyor. İyileşmem için Allah’a dua ediniz, dedi. Nebî (s.a.): **“Eğer sabredeyim dersen, sana cennet vardır. Ama yine de sen istersen, sana şifa vermesi için Allah’a dua ederim”** buyurdu. Bunun üzerine kadın: Ben (hastalığıma) sabrederim. Ancak sara tuttuğu zaman üstümün başımın açılmaması için dua buyurunuz, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de ona dua etti.[16]

Hz. Hatice

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ – رضى الله عنه – قَالَ: أَتَى جِبْرِيلُ النَّبِيَّ – صلى الله عليه وسلم – فَقَالَ: **يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذِهِ خَدِيجَةُ قَدْ أَتَتْ، مَعَهَا إِنَاءٌ فِيهِ إِدَامٌ أَوْ طَعَامٌ أَوْ شَرَابٌ ، فَإِذَا هِىَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلاَمَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّى ، وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِى الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ ، لاَ صَخَبَ فِيهِ وَلاَ نَصَبَ .**

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber’e (s.a.) gelerek şöyle dedi: “İşte Hatice, sana doğru geliyor. Yanında bir kap, içinde de yiyecek, içecek var. Yanına geldiği zaman, ona Rabbin’den ve benden selâm söyle. Ona cennette süslü bir köşk müjdele. Orada ne gürültü, patırtı ne de meşakkat vardır.”[17]

Hz. Fatıma

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ خُطُوطٍ، قَالَ: **أَتَدْرُونَ مَا هَذَا؟** قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **أَفْضَلُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، وَمَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَآسِيَةُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ**

İbn Abbas der ki: Resûlullah (s.a.) yere dört tane çizgi çizdi ve sordu: *“Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?”* Ashab: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler. Resûlullah (s.a.) bunun üzerine şöyle buyurdu: *“Bunlar cennet kadınlarının en faziletlisi; Hatice bint Huveylid, Fatıma bint Muhammed, Meryem bint İmrân ve Firavun’un karısı Âsiye bint Muzâhim’dir”*.[18]

---

[15] İbn S‘ad, *Tabakât*, X, 213
[16] Buhârî, Merdâ 6; Müslim, Birr 54
[17] Buhârî, Menâkıbu’l-ensâr, 20; Tevhid, 35; Müslim, Fedâilu’s-sahâbe, 71
[18] Ahmed, Müsned, I, 316

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ – رضى الله عنها – قَالَتْ: أَقْبَلَتْ فَاطِمَةُ تَمْشِى ، كَأَنَّ مِشْيَتَهَا مَشْىُ النَّبِىِّ – صلى الله عليه وسلم – فَقَالَ النَّبِىُّ – صلى الله عليه وسلم –: « **مَرْحَبًا بِابْنَتِى** » . ثُمَّ أَجْلَسَهَا عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ ، ثُمَّ أَسَرَّ إِلَيْهَا حَدِيثًا ، فَبَكَتْ، فَقُلْتُ لَهَا: لِمَ تَبْكِينَ؟ ثُمَّ أَسَرَّ إِلَيْهَا حَدِيثًا فَضَحِكَتْ، فَقُلْتُ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ فَرَحًا أَقْرَبَ مِنْ حُزْنٍ ، فَسَأَلْتُهَا عَمَّا قَالَ . فَقَالَتْ: مَا كُنْتُ لأُفْشِىَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ – صلى الله عليه وسلم –، حَتَّى قُبِضَ النَّبِىُّ – صلى الله عليه وسلم – فَسَأَلْتُهَا، فَقَالَتْ: أَسَرَّ إِلَىَّ « **إِنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِى الْقُرْآنَ كُلَّ سَنَةٍ مَرَّةً ، وَإِنَّهُ عَارَضَنِى الْعَامَ مَرَّتَيْنِ ، وَلاَ أُرَاهُ إِلاَّ حَضَرَ أَجَلِى ، وَإِنَّكِ أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتِى لَحَاقًا بِى** » . فَبَكَيْتُ، فَقَالَ: « أَمَا تَرْضَيْنَ أَنْ تَكُونِى سَيِّدَةَ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ – أَوْ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ؟ » . فَضَحِكْتُ لِذَلِكَ.

Âişe (r.anha) şöyle demiştir; Fâtıma yürüyerek geldi. Fâtıma'nın yürüyüşü tıpkı Resûlullah'ın yürüyüşü gibidir. Hz. Peygamber (s.a.): “Merhaba kızım” dedi. Sonra onu sağ tarafına veya sol tarafına oturttu. Sonra ona gizlice bir şey söyledi. Bunun üzerine Fâtıma ağladı. Ben Fâtıma'ya: Niçin ağlıyorsun? dedim. Sonra Fâtıma'ya gizlice bir şey daha söyledi. Bu sefer Fâtıma güldü. Ben, kendi kendime: Bugünkü gibi sevincin üzüntüye bu kadar yakın olduğunu görmedim, dedim. Fâtıma'ya Hz. Peygamber'in ne söylediğini sordum. Fâtıma: Ben Resûlullah'ın (s.a.) sırrını ifşa etmem, dedi. Nihayet, Peygamber'in ruhu kabzolunduğu zaman kendisine bu ağlama ve gülmenin sebebini sordum. Fâtıma şöyle cevap verdi: Resûlullah (s.a.) bana: “Cibril'in her sene bir kere Kur'ân'ı kendisi ile mukabele ettiğini, bu sene ise Cibril'in bu mukabeleyi kendisi ile iki defa yaptığını” söyledi ve: “Ben bundan ecelimin gelmiş olduğunu anlıyorum. Muhakkak ki sen, ailem içinden bana ilk kavuşacak kişisin” buyurdu. İşte ben bundan dolayı ağladım. Sonra Hz. Peygamber, bana: “Sen cennet ehli kadınlarının efendisi olmayı veya mü'min kadınların efendisi olmayı istemez misin?” buyurdu. İşte ben bundan dolayı da sevinip güldüm.[19]

Ümmü Süleym

وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ يَعْنِي ابْنَ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " **دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَسَمِعْتُ خَشْفَةً، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: هَذِهِ الْغُمَيْصَاءُ بِنْتُ مِلْحَانَ أُمُّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ**

Enes’den, o da Hz. Peygamber’den (s.a.) rivayet etti. Şöyle buyurmuşlar: “Cennete girdim, bir ayak sesi İşittim. Bu kim? dedim. Bu Enes b. Mâlik'in annesi Gumeysâ (Rumeysâ) bint Milhan’dır, dediler.”[20]

Hz. Hasan ve Hüseyin

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ**

Ebu Saîd el-Hudrî’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir.[21]

[19] Buhârî, Menâkıb, 25
[20] Müslim, Fedailu’s-sahabe, 105
[21] Tirmizî, Menakıb, 31

Bilal-i Habeşî

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّانَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ :**قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبِلَالٍ عِنْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ يَا بِلَالُ خَبِّرْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ مَنْفَعَةً فِي الْإِسْلَامِ فَإِنِّي قَدْ سَمِعْتُ اللَّيْلَةَ خَشْفَ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ قَالَ مَا عَمِلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي الْإِسْلَامِ عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي مَنْفَعَةً مِنْ أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا تَامًّا قَطُّ فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ لِرَبِّي مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ**

Ebu Hureyre (r.a.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)sabah namazı vakti Bilal'e (r.a.) şöyle buyurdu: *"Ey Bilâl! Müslümanken, sana en çok faydası dokunacak hangi ameli yaptığını bana söyle! Zira dün gece cennette iken önümde senin ayak seslerini işittim".* Bilal şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Müslümanken yaptığım ve en çok faydasını umduğum bir amelim yok. Fakat gece veya gündüz ne zaman güzelce abdest aldıysam o abdestle mutlaka Rabbimin takdir ettiği kadar namaz kılmışımdır."[22]

Abdullah b. Selâm

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِى أَبِى حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ أَنْبَأَنَا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِىَّ –صلى الله عليه وسلم– أُتِىَ بِقَصْعَةٍ فَأَكَلَ مِنْهَا فَفَضَلَتْ فَضْلَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– « **يَجِىءُ رَجُلٌ مِنْ هَذَا الْفَجِّ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَأْكُلُ هَذِهِ الْفَضْلَةَ** ». قَالَ سَعْدٌ وَكُنْتُ تَرَكْتُ أَخِى عُمَيْرًا يَتَوَضَّأُ – قَالَ – فَقُلْتُ هُوَ عُمَيْرٌ – قَالَ – فَجَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ فَأَكَلَهَا.

Musab b. Sa'd, babasından bildiriyor: Allah Resûlü'ne (s.a.) bir tabak yemek getirildi. Yedikten sonra biraz arttı: *"Birazdan şu yoldan cennetlik olan bir adam gelecek ve arta kalan bu yemeği yiyecek"* buyurdu. Ben meclise girdiğimde kardeşim Umeyr abdest alıyordu. Onun gelmesini beklerken Abdullah b. Selâm geldi ve o yemeği yedi.[23]

Cafer b. Ebu Tâlib

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنِ العَلاَءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **رَأَيْتُ جَعْفَرًا يَطِيرُ فِي الجَنَّةِ مَعَ الْمَلاَئِكَةِ**

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Cennette Cafer'i gördüm meleklerle birlikte uçuyordu."[24]

Sâbit b. Kays

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ – رضى الله عنه – **أَنَّ النَّبِىَّ – صلى الله عليه وسلم – افْتَقَدَ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَعْلَمُ لَكَ عِلْمَهُ . فَأَتَاهُ فَوَجَدَهُ جَالِسًا فِى بَيْتِهِ مُنَكِّسًا رَأْسَهُ فَقَالَ لَهُ مَا شَأْنُكَ . فَقَالَ شَرٌّ . كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِىِّ – صلى الله عليه وسلم – فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ، وَهْوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ . فَأَتَى الرَّجُلُ النَّبِىَّ**

---

[22] Müsned, II, 333. Ayrıca bk. Buhârî, 1149; Müslim, VII, 146
[23] Müsned, I, 169, 183; İbn Hibbân, Sahih, III, 416; Hâkim, Müstedrek, III, 416
[24] Tirmizî, Menâkıb, 30

– صلى الله عليه وسلم – فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ كَذَا وَكَذَا – فَقَالَ مُوسَى – فَرَجَعَ إِلَيْهِ الْمَرَّةَ الآخِرَةَ بِبِشَارَةٍ عَظِيمَةٍ فَقَالَ « اذْهَبْ إِلَيْهِ فَقُلْ لَهُ إِنَّكَ لَسْتَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ ، وَلَكِنَّكَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ »

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) haber verdi ki, Peygamber (s.a.), Sabit b. Kays'ı göremedi. Sahâbîlerden biri: Ya Resûlallah! Ben Sâbit'le ilgili bilgiyi öğrenirim, dedi ve Sâbit'e gitti. Onu evinde, başını eğmiş otururken buldu ve ona: Ne oldu? diye sordu. O da: Kötü bir şey oldu. Sabit'in sesi Peygamber'in sesinden fazla çıkıyor. Onun şimdiye kadar yaptığı ibâdet ve ameli boşa gitti. Artık Sabit cehennemliktir, diye cevap verdi. Bu zat Hz. Peygamber'e gelip, Sabit şöyle şöyle dedi diye haber verdi.

Ravi Musa dedi ki: O sahâbî İkinci defa Sâbit'in yanına büyük bir müjde ile döndü. Şöyle ki, Hz. Peygamber (s.a.) o sahâbîye: "Sâbit'e git de ona: Sen cehennemlik değilsin. Sen cennetliksin! de" buyurmuştur.[25]

[25] Buhârî, Tefsir, 49/1